

2018

Archeologienota
STATIONSSTRAAT
Wolverthem (VLB)

ADEDE Archeologisch Rapport 278



Aaron Verleysen
Gäelle Roctus



ADEDE ARCHEOLOGISCH RAPPORT 278

Archeologienota

Stationsstraat

Wolvertem (VLB)

SEBASTIEN VAN WETTER

AARON VERLEYSEN

GAËLLE ROCHTUS



Colofon

Uitgever	ADEDE bvba
Jaar van uitgave	2017
Plaats van uitgave	Gent
Redactie	Simon Claeys & David Janssens
ISSN	2033-6810

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van ADEDE bvba. ADEDE bvba is niet aansprakelijk voor eventuele schade voortvloeiend uit diens adviezen.


Inhoudsopgave

1	Administratieve fiche	- 5 -
2	Bureauonderzoek	- 10 -
2.1	Archeologische voorkennis	- 10 -
2.2	Aanleiding van het onderzoek.....	- 10 -
2.3	Doel van het onderzoek	- 10 -
2.4	Huidige situatie projectgebied	- 11 -
2.5	Beschrijving geplande werken.....	- 11 -
2.6	Randvoorwaarden	- 11 -
2.7	Werkwijze	- 12 -
3	Assessmentrapport.....	- 17 -
3.1	Landschappelijke situering van het onderzoeksgebied.....	- 17 -
3.2	Geo(morfo)logische en bodemkundige situering van het onderzoeksgebied	- 20 -
3.2.1	Tertiair geologisch	- 20 -
3.2.2	Quartair geologisch	- 21 -
3.2.3	Bodem	- 21 -
3.2.3.1	Bodemtypekaart.....	- 22 -
3.2.3.2	Potentiële bodemerosie	- 23 -
3.2.3.3	Erosiegevoeligheid.....	- 23 -
3.2.3.4	Landgebruik	- 24 -
3.2.3.5	Gewestplan.....	- 25 -
3.3	Historische situering van het onderzoeksgebied	- 27 -
3.3.1	Algemene historische situering	- 27 -
3.3.2	Historisch kaartmateriaal	- 30 -
3.3.2.1	Frickx-kaarten (1712).....	- 30 -
3.3.2.2	Kaart van Villaret	- 31 -
3.3.2.3	Kaart van Ferraris (1771 – 1778)	- 32 -
3.3.2.4	Atlas der Buurtwegen (1840)	- 34 -
3.3.2.5	Topografische kaart van Vandermaelen (1846 – 1854)	- 35 -
3.3.2.6	Kaart van Popp (1842 – 1879)	- 36 -
3.3.2.7	Luchtfoto 1971	- 37 -

3.3.2.8	Luchtfoto 1979-1990	- 38 -
3.4	Archeologische situering van het projectgebied.....	- 40 -
4	Besluit	- 43 -
4.1	Archeologische verwachting – afweging verder onderzoek	- 43 -
4.2	Onderzoeksvragen.....	- 45 -
4.3	Besluit gespecialiseerd publiek	- 46 -
4.4	Besluit breed publiek.....	- 47 -
5	Bibliografie.....	- 48 -
6	Lijst van plannen.....	- 49 -
7	Lijst van figuren	- 51 -
8	Bijlage	- 52 -

1 Administratieve fiche

Projectcode	2018A125
Site	Wolvertem - Stationsstraat
Projectsigle ADEDE	WOL-STA
Ligging	Stationsstraat 129 1861 Wolvertem (Vlaams-Brabant)
Bounding Box	Punt 1 (N): X: 146181.419 Y:182028.995 Punt 2 (Z): X: 146170.042 Y:181837.436
Topografische kaart	Zie plannr. 1
Kadaster	Wolvertem 2 ^e Afd, Sectie E, nrs. 389C, 389R2, 389S2, 388 Zie plannummer 2
Soort onderzoek	Bureauonderzoek
Aard van de vervolgwerven	Nieuwbouw handelspand
Uitvoerder	ADEDE bvba
Erkenningsnummer ADEDE bvba	2015/00058
Erkend archeoloog	Simon Claeys 201700184 Alexander Cattrysse 2017/00187
Tijdelijke bewaarplaats archief	ADEDE bvba
Bibliografische referentie	Verleysen A., Roctus G., 2018, Archeologienota Stationsstraat te Wolvertem (Vlaams-Brabant), ADEDE Archeologisch Rapport 278, Gent.
Grootte projectgebied	15984 m ²
Periode uitvoering	Januari 2018
Thermen thesaurus Onroerend Erfgoed	Archeologienota, Bureauonderzoek
Verstoorde zones	Bebouwing en verharding




Wolvertem - Stationsstraat

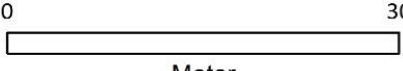

Plannr. 1
Topografische kaart

2018A125 26/01/2018

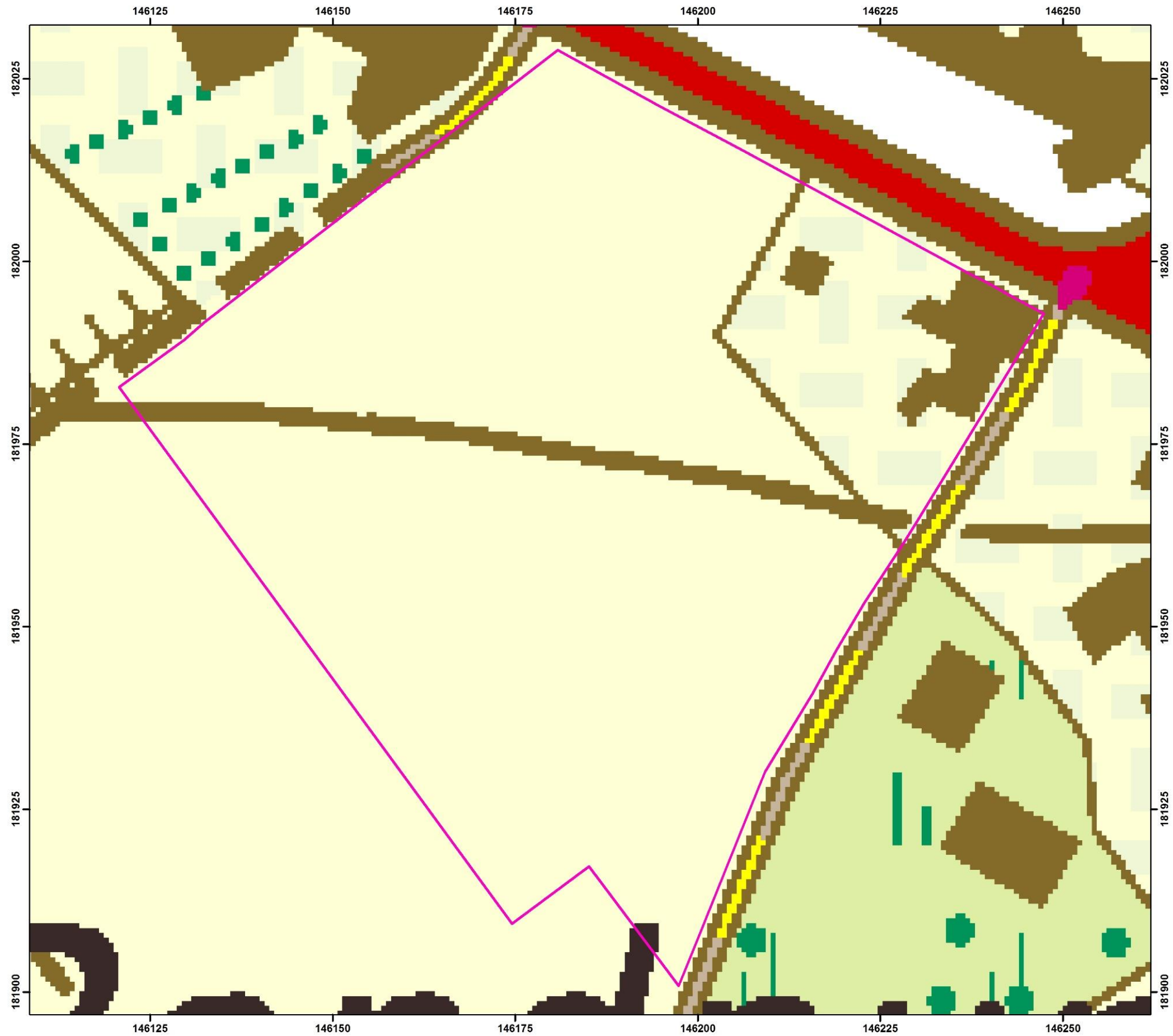
© AGIV


Legende

 Projectgebied



Meter






Wolvertem - Stationsstraat

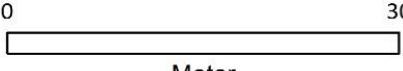

Plannr. 2
Orthofoto 2017

2018A125 26/01/2018

© AGIV


Legende

 Projectgebied



Meter






Wolvertem - Stationsstraat

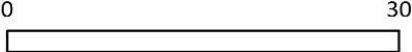

Plannr. 3
GRB (kadaster)

2018A125 26/01/2018

© AGIV


Legende

-  Projectgebied



Meter





Wolvertem - Stationsstraat

Plannr. 4
Verstoorde Zones


2018A125 26/01/2018

© AGIV

Legende

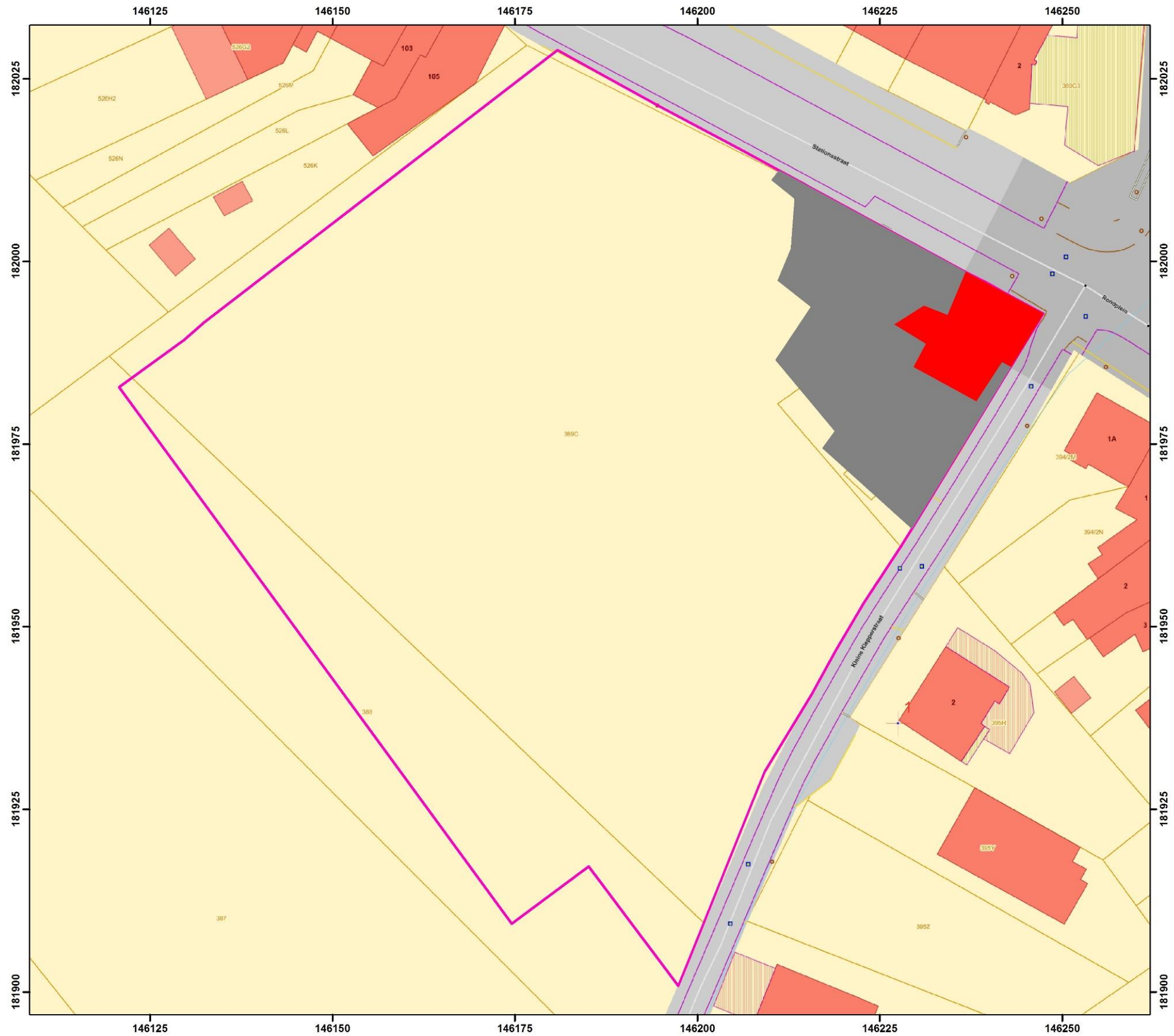
- Verharding
- Bebouwing
- Projectgebied

N



0 30

Meter



2 Bureauonderzoek

2.1 Archeologische voorkennis

Binnen de contouren van het projectgebied werd nog geen voorgaand archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem uitgevoerd. In de omgeving van het projectgebied werden wel reeds enkele dergelijke onderzoeken uitgevoerd. Deze worden opgenomen als melding in de Centraal Archeologische Inventaris (CAI) en verder toegelicht in '§3.4 Archeologische situering van het projectgebied'.

2.2 Aanleiding van het onderzoek

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande stedenbouwkundige vergunningsaanvraag waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft 3000m² of meer bedraagt. De initiatiefnemer is daarom verplicht een bekrachtigde archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag.

2.3 Doel van het onderzoek

Deze archeologische nota heeft tot doel om door middel van de bestaande archeologische, geografische, geologische, en historische bronnen de mogelijkheid tot het aantreffen van archeologisch waardevolle sites binnen het projectgebied te onderzoeken. Aan de hand van de verzamelde informatie wordt vervolgens een programma van maatregelen opgesteld met het doel de archeologische kennis te bewaren voor de volgende generaties.

Volgende onderzoeksvragen worden in deze archeologienota behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied?
- Zijn er archeologische sites met relevante cultuurhistorische waarde gekend op of in de omgeving van het onderzoeksgebied?
- Hoe evolueerde het historisch landgebruik van het onderzoeksgebied?
- Hoe evolueerde de historische bebouwing van het onderzoeksgebied?
- Wat is de potentiële impact van de geplande werken op het cultuurhistorisch en archeologisch erfgoed?

2.4 Huidige situatie projectgebied

Het overgrote deel van het projectgebied is niet bebouwd en niet verhard, maar wordt in gebruik genomen als akker. In de noordoostelijke hoek bevindt zich een handelspand, waarin een café gevestigd was, genaamd 't Stamineeke. Bijhorend bij dit café bevindt zich een ruime parking aangelegd is asphalt, ten zuiden van het café bevindt zich nog een bijkomend kleiner gebouw dat waarschijnlijk dienst deed als schuur. De bebouwing zelf neemt circa 182m² in, terwijl de verharding rondom het gebouw ca. 748m² beslaat.

Voor een inplantingsplan van de bestaande toestand wordt verwezen naar plannr. 5.

2.5 Beschrijving geplande werken

De geplande werken houden de aanleg in van een nieuw warehouse met bijhorende parkeergelegenheden, alsook de aanleg van een voetweg. Er worden 112 parkeerplaatsen voorzien, aangelegd in waterdoorlatende betonklinkers. In de noordoostelijke hoek van het terrein wordt een hoogspanningscabine geplaatst. Langs de noordwestelijke zijde komt een zone voor infiltratiekragen. Deze zone wordt aangelegd ten oosten van het wandelpad dat zich langs de perceelsgrens bevindt. Het wandelpad zal 2m breed zijn en wordt langs beide zijden geflankeerd door een aangeplante lijnstrook van 2.9m met hoogstammen. Het handelspand zal een oppervlakte in beslag nemen van 2222m² en wordt in het noordoosten omgeven door een overdekte fietsenstalling van 210m². Voor de funderingen van het gebouw maakt men gebruik van paalfunderingen.

Daar het terrein een helling bezit, zal voorafgaand aan de geplande ingrepen het terrein genivelleerd worden, waarbij voornamelijk richting de Kleine klepperstraat het terrein wordt afgegraven

Voor een inplantingsplan van de ontworpen toestand wordt verwezen naar plannr. 6.

2.6 Randvoorwaarden

Gezien nog steeds bebouwing aanwezig is op het terrein, dient deze afgebroken te worden alvorens een eventueel archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem kan plaatsvinden. Bijgevolg dient een eventueel verder onderzoek in uitgesteld traject uitgevoerd te worden.


2.7 Werkwijze

Dit bureauonderzoek heeft tot doel de aanwezigheid en de bewaringstoestand van de archeologische resten binnen het projectgebied in te schatten, alsook de impact van de geplande werken op het aanwezige archeologische erfgoed. Op basis van de verworven kennis kunnen concrete aanbevelingen geformuleerd worden voor een eventuele verder prospectie-/opgravingsstrategie. De archeologische verwachting van het projectgebied wordt gebaseerd op gekende geologische, landschappelijke, archeologische, historische en geografische bronnen. Hiervoor wordt beroep gedaan op gekende literatuur, de Centraal Archeologische Inventaris, het Geoportaal van Onroerend Erfgoed en de Databank Ondergrond Vlaanderen. Dit alles wordt vervolgens samengelegd met topografische kaarten, recente luchtfoto's, kadasterkaarten en plannen van de gekende/geplande toestand.

Overzicht geconsulteerde kaarten:

- Onderzoeksgebied:
 - Inplantingsplan huidige toestand
 - Inplantingsplan geplande toestand
 - Doorsnede bestaande toestand
 - Doorsnede nieuwe toestand
- Geografische/geo (morfo)logische en bodemkundige situering:
 - Topografische kaart
 - Orthofoto
 - Kadasterkaart
 - Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II
 - Tertiair geologische kaart
 - Quartair geologische kaart
 - Bodemtypekaart
 - Potentiële bodemerosiekaart
 - Erosiegevoeligheidskaart
 - Bodemgebruiksbestand
 - Gewestplan
- Historische situering:
 - Cartes des Pays-Bas van Fricx, 1744
 - Kaart van Ferraris, 1777
 - Atlas der Buurtwegen, 1840
 - Kaart van Vandermaelen, 1846-1854

- Kaart van Popp, 1842-1879
- Luchtfoto's
- Archeologische situering:
 - Geoportaal Centraal Archeologische Inventaris
 - Inventaris Onroerend Erfgoed



Wolvertem - Stationsstraat

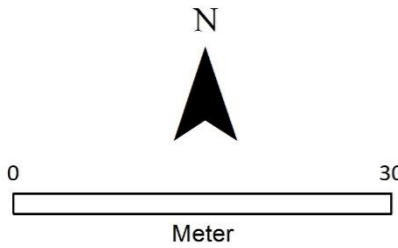
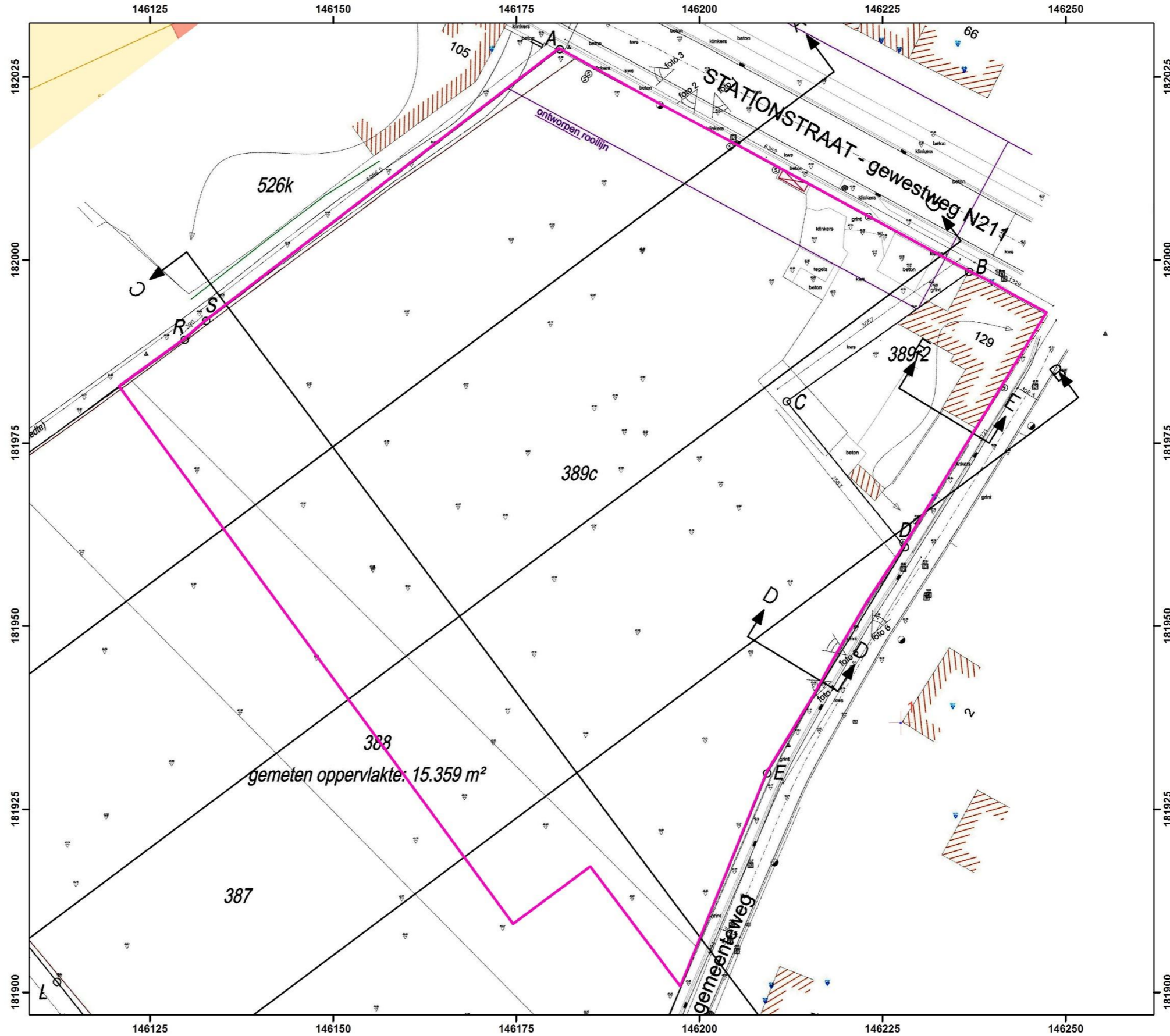
Plannr. 5
Bestaande toestand

2018A125 26/01/2018

© AGIV

Legende

Projectgebied



Wolvertem - Stationsstraat

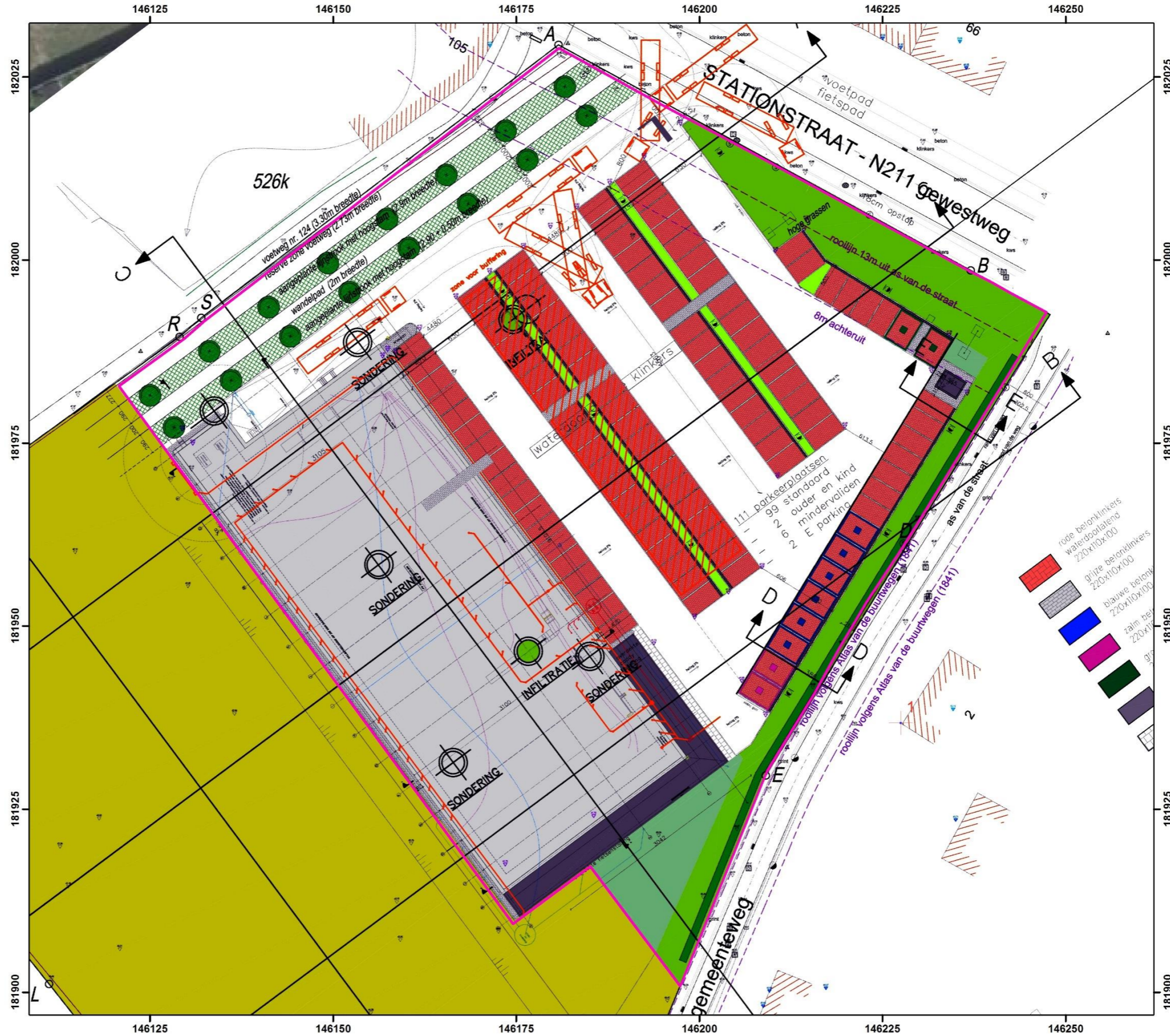
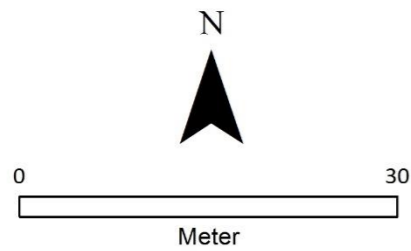
Plannr. 6
Geplande toestand

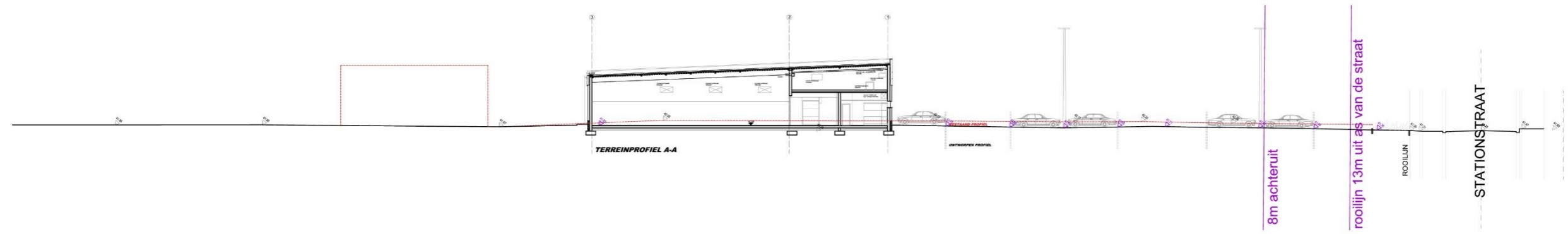
2018A125 26/01/2018

© AGIV

Legende

Projectgebied





schaal 1/200

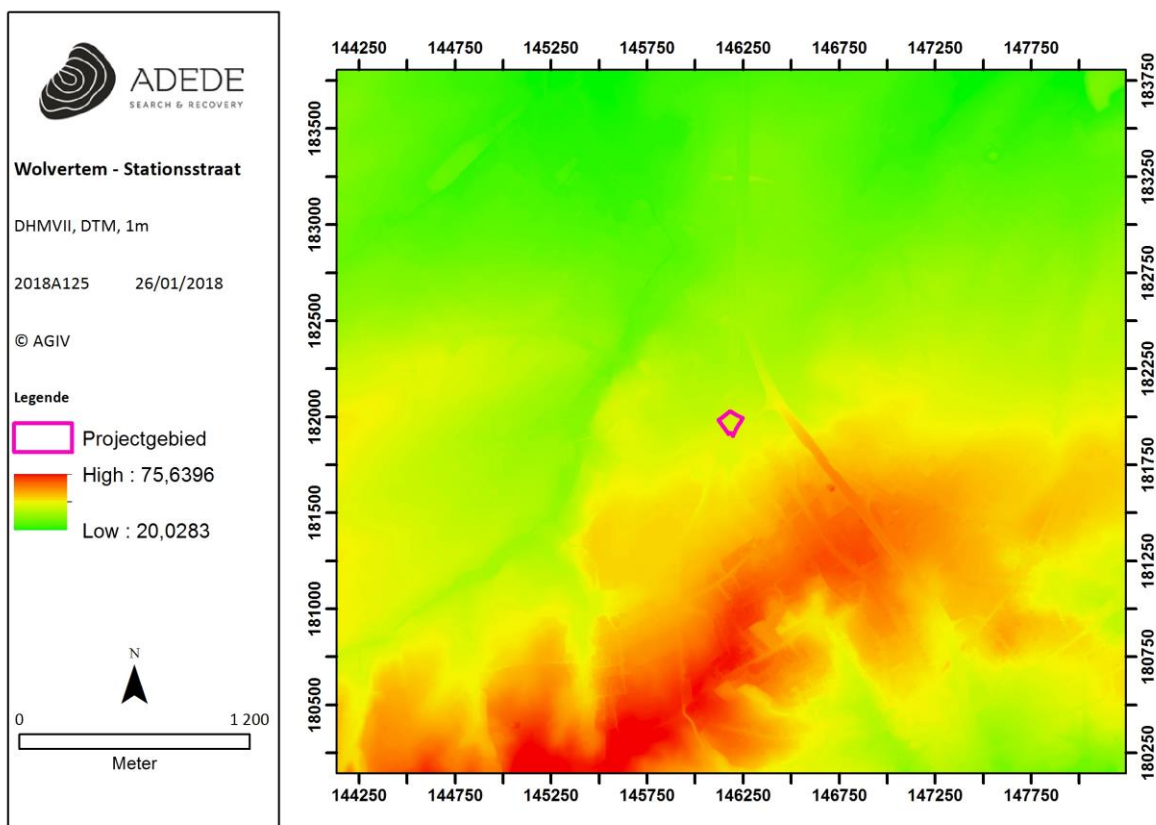


3 Assessmentrapport

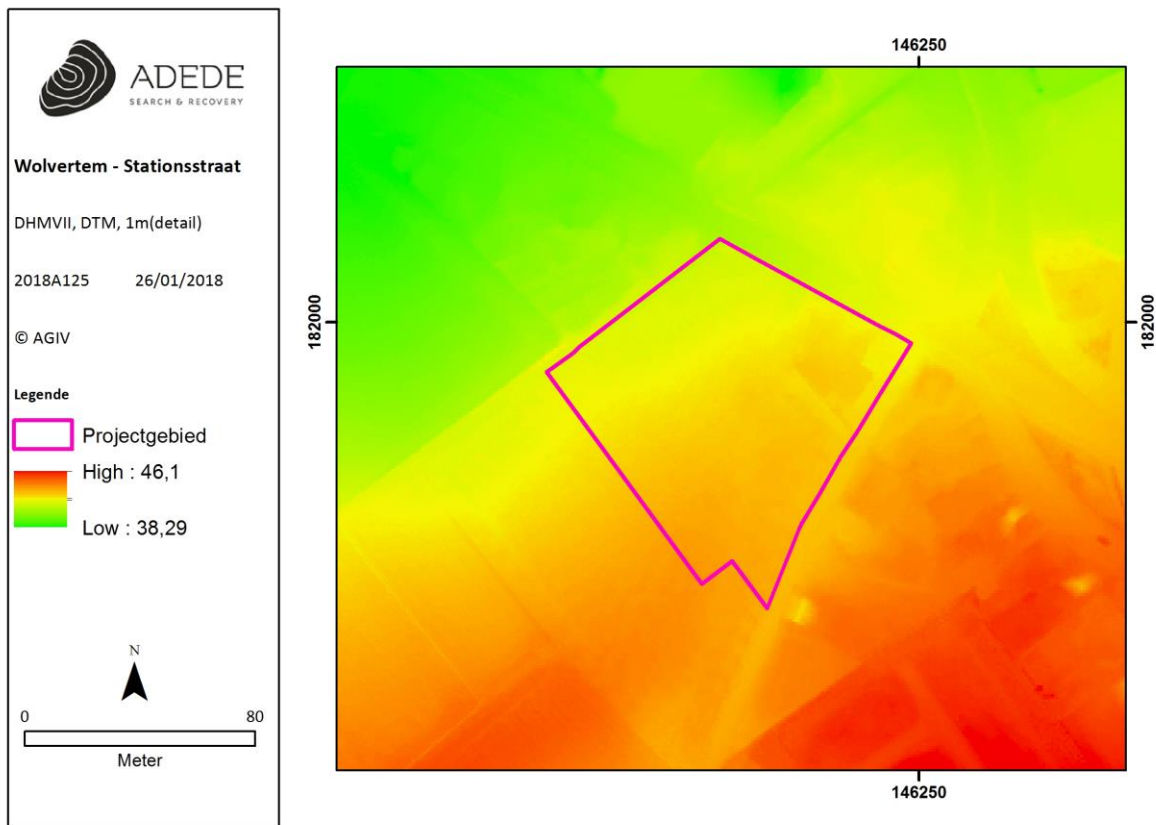
3.1 Landschappelijke situering van het onderzoeksgebied

Wolvertem is een dorp gelegen in de provincie Vlaams-Brabant. Wolvertem is een deelgemeente van Meise. Naast de dorpkern bestaat Wolvertem nog uit vier andere dorpen, zijnde Meuzegem, Rossem, Imde en Westroze. Nerom en Slozen zijn twee gehuchten zonder kerk.

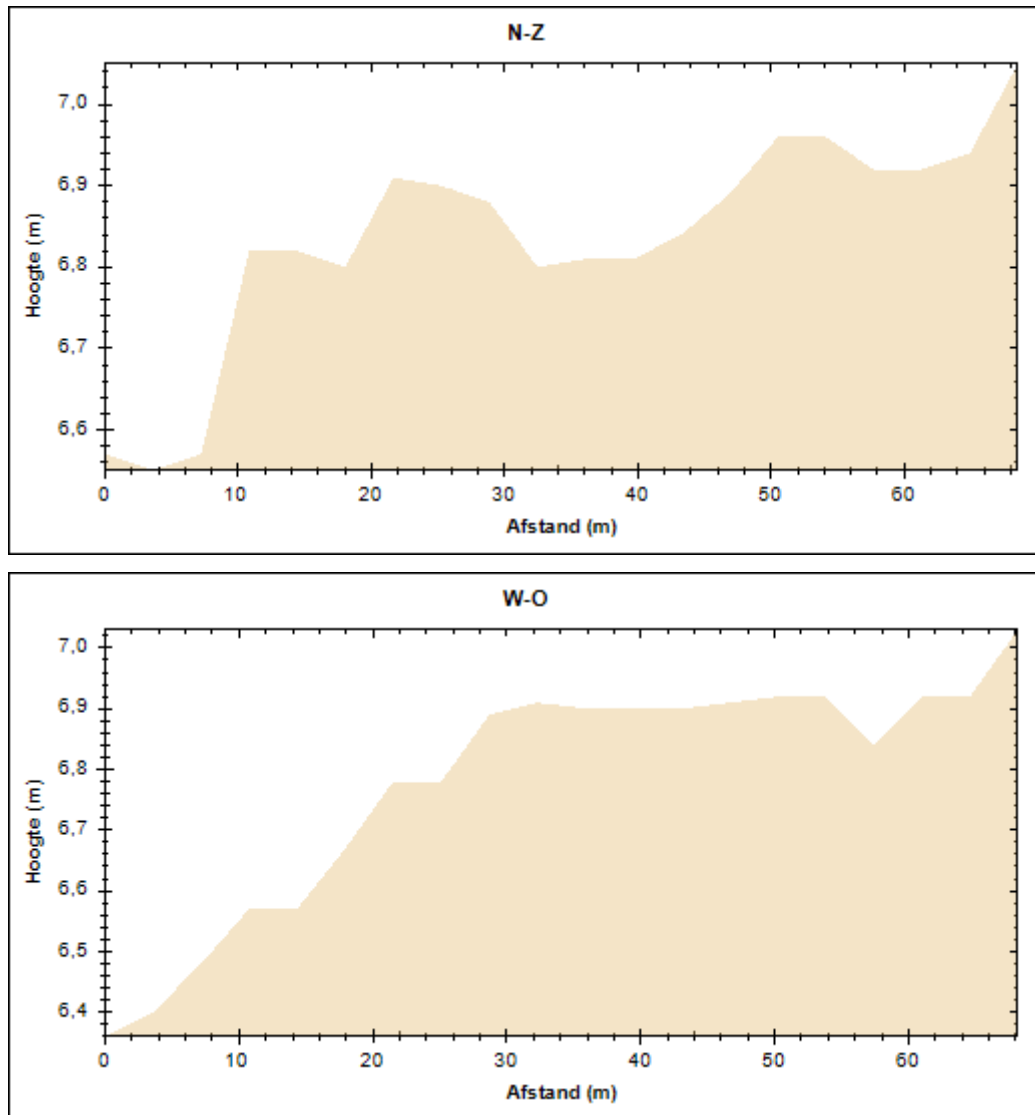
Op het digitaal terreinmodel is te zien hoe het projectgebied zich op de noordflank van een noordoost-zuidwest georiënteerde heuvelrug bevindt. Het landschap waarin het projectgebied zich bevindt helt gestaag af naar het noorden. Wolvertem zelf kent eveneens op microniveau een glooiend reliëf. Uit de detailopname kan men afleiden dat het onderzoeksgebied afhelt richting het noordwesten, hoewel dit slechts in beperkte mate is, met een hellingsgraad van 1.4%. Het projectgebied bevindt zich tussen de 44m en 42m TAW.



Figuur 1. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m.



Figuur 2. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m (detail).



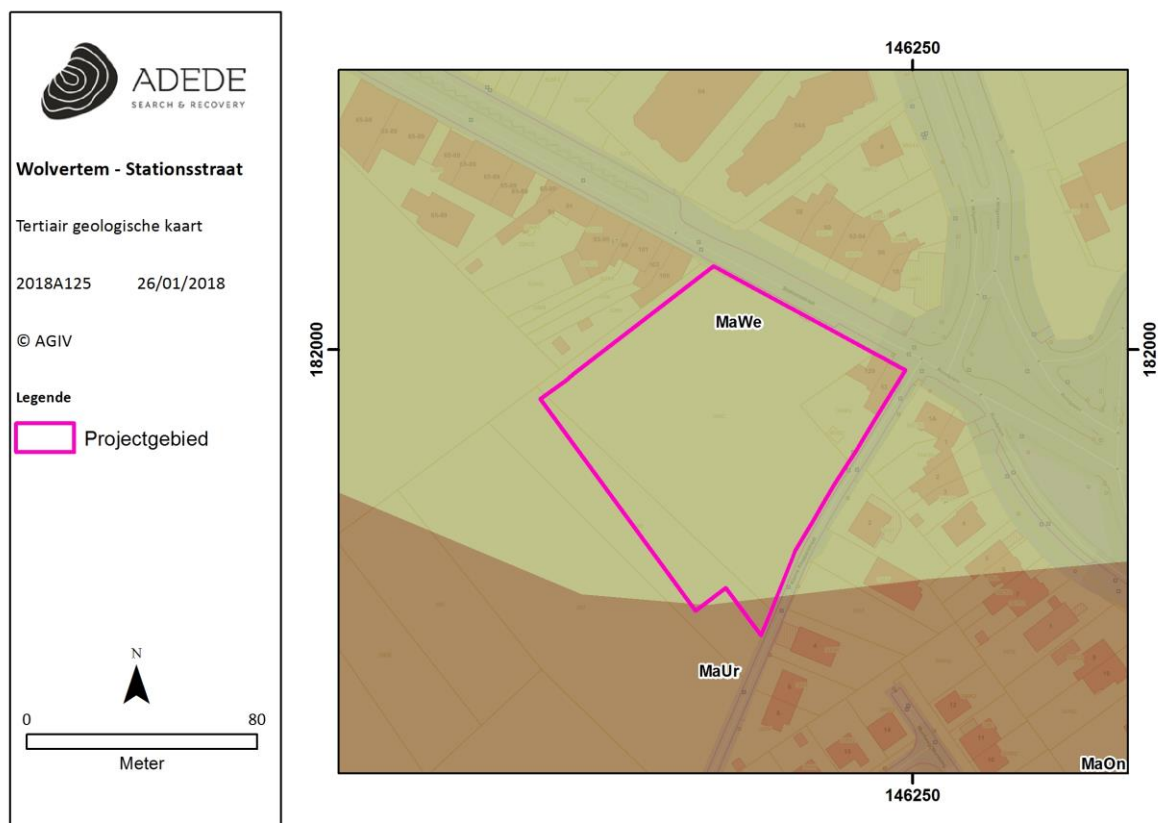
Figuur 3. Hoogteprofielen van het projectgebied.

3.2 Geo(morfo)logische en bodemkundige situering van het onderzoeksgebied

3.2.1 Tertiair geologisch

De Tertiair geologische kaart (1:50.000) geeft de lithologie van de afzettingen onder de Quartaire afzettingen weer.

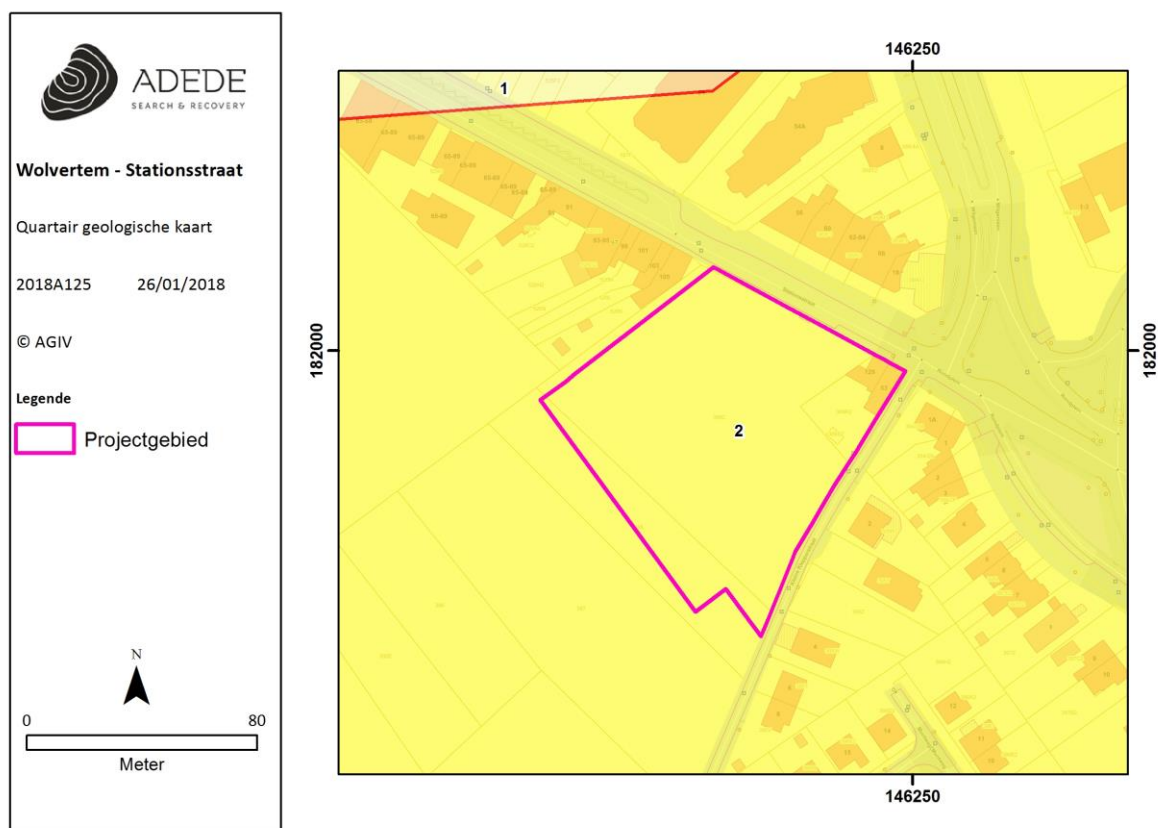
Het projectgebied wordt op de tertiair geologische kaart geplaatst in de leden van Wemmel en Ursel binnen de Formatie van Maldegem. Het Lid van Wemmel bevat grijs tot groen fijn zand, dat kleihoudend en glauconiethoudendis. In de tertiair geologische laag is een basisgordel met *Nummulites wemmelensis* aanwezig. Dit zijn kleine mariene fossielen. Het Lid van Ursel bevat grijsblauwe tot blauwe klei, wanneer het Lid van Asse niet afzonderlijk gekarteerd is, is deze inbegrepen in het Lid van Ursel.



Figuur 4. Situering van het projectgebied op de tertiair geologische kaart.

3.2.2 Quartair geologisch

Op de quartair geologische kaart bevindt het plangebied zich volledig binnen een zone met profieltype 2. Dit betekent dat er zich geen Holocene en/of Tardiglaciale afzettingen bovenop de Pleistocene sequentie bevinden. Men treft er **ELPw** en/of **HQ** aan; **ELPw** zijn eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen; **HQ** staat voor hellingsafzettingen van het Quartair.



Figuur 5. Situering van het projectgebied op de quartair geologische kaart.

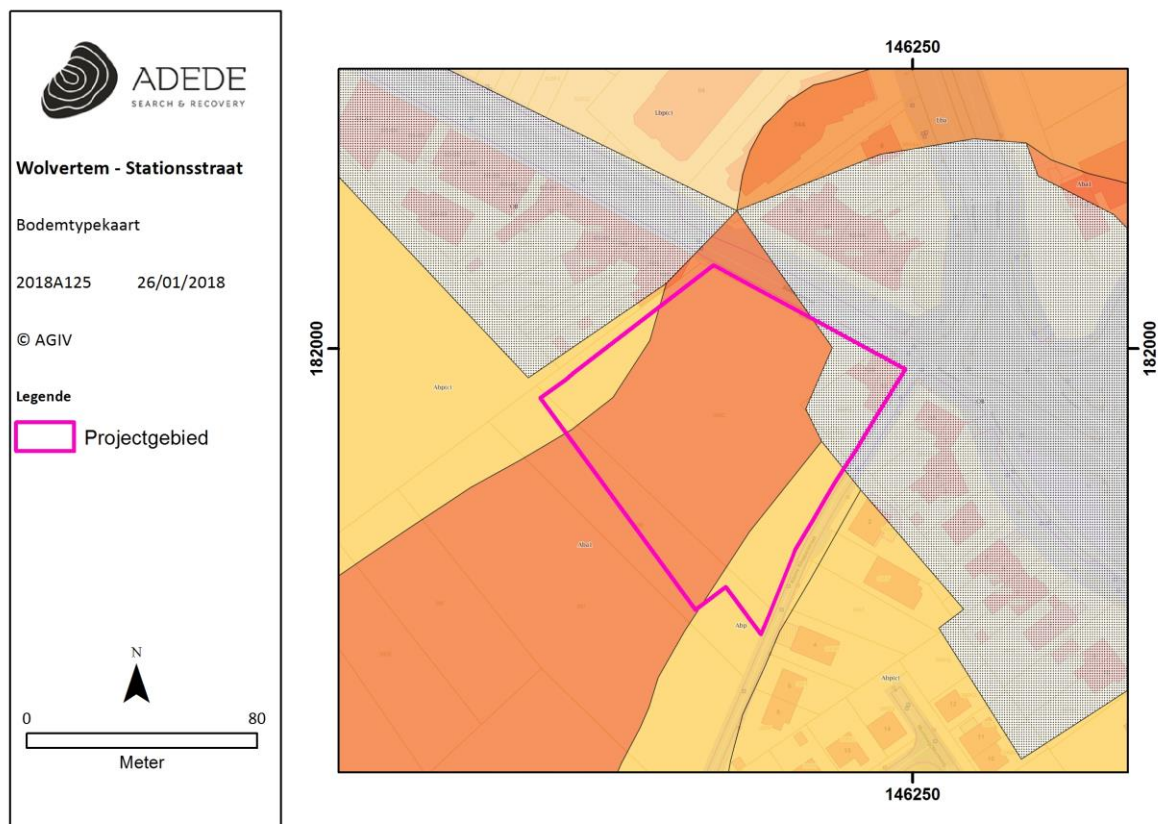
3.2.3 Bodem

In dit hoofdstuk worden achtereenvolgens de bodemtypekaart, potentiële bodemerosiekaart, erosiegevoeligheidskaart en het bodemgebruiksbestand besproken.

3.2.3.1 Bodemtypekaart

Op de Bodemtypekaart van Vlaanderen kan men vier verschillende types afleiden:

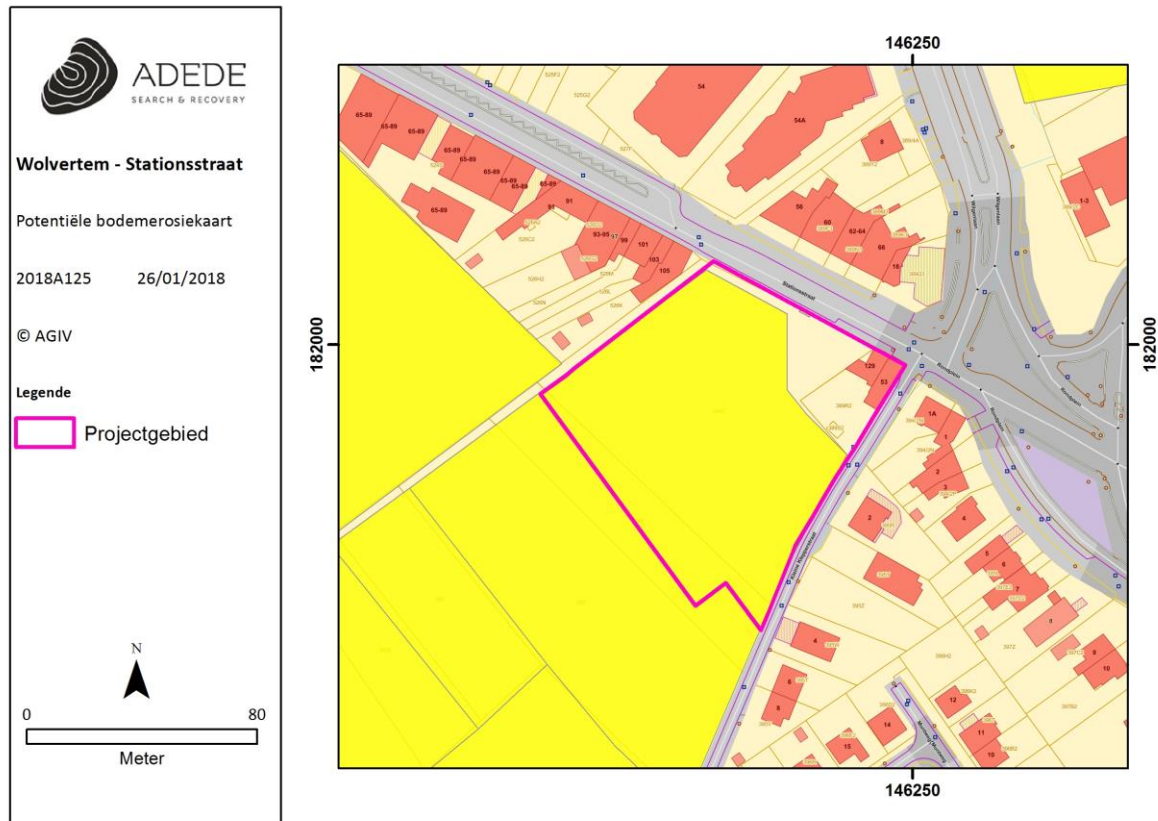
- Abp(c): Dit betreft een droge leembodem zonder profiel. Men treft dit bodemtype aan in colluviale droge leemdepressies. De gronden bestaan uit leemmateriaal geërodeerd van de hoger liggende plateaugronden. De textuur B-horizont bevindt zich op minder dan 80cm diepte.
- Aba1: Dit type is een droge leembodem met textuur B horizont. De serie ABA is ontwikkeld in het Pleistocene loessdek en vertoont onder de A-horizont een aan klei en sesquioxiden aangerijkte textuur B-horizont. De bouwvoor is een donkerbruin, homogeen humushoudend leem.
- Abp: Hier treft men een droge leembodem aan zonder profiel. Dit bodemtype komt voor in colluviale droge leemdepressies en bestaan uit leemmateriaal geërodeerd van de hoger liggende plateaugronden.
- OB: Dit bodemtype geeft aan dat de bodem bebouwd is, waardoor het bodemprofiel mogelijks door de mens gewijzigd of vernietigd is.



Figuur 6. Situering van het projectgebied op de bodemtypekaart.

3.2.3.2 Potentiële bodemerosie

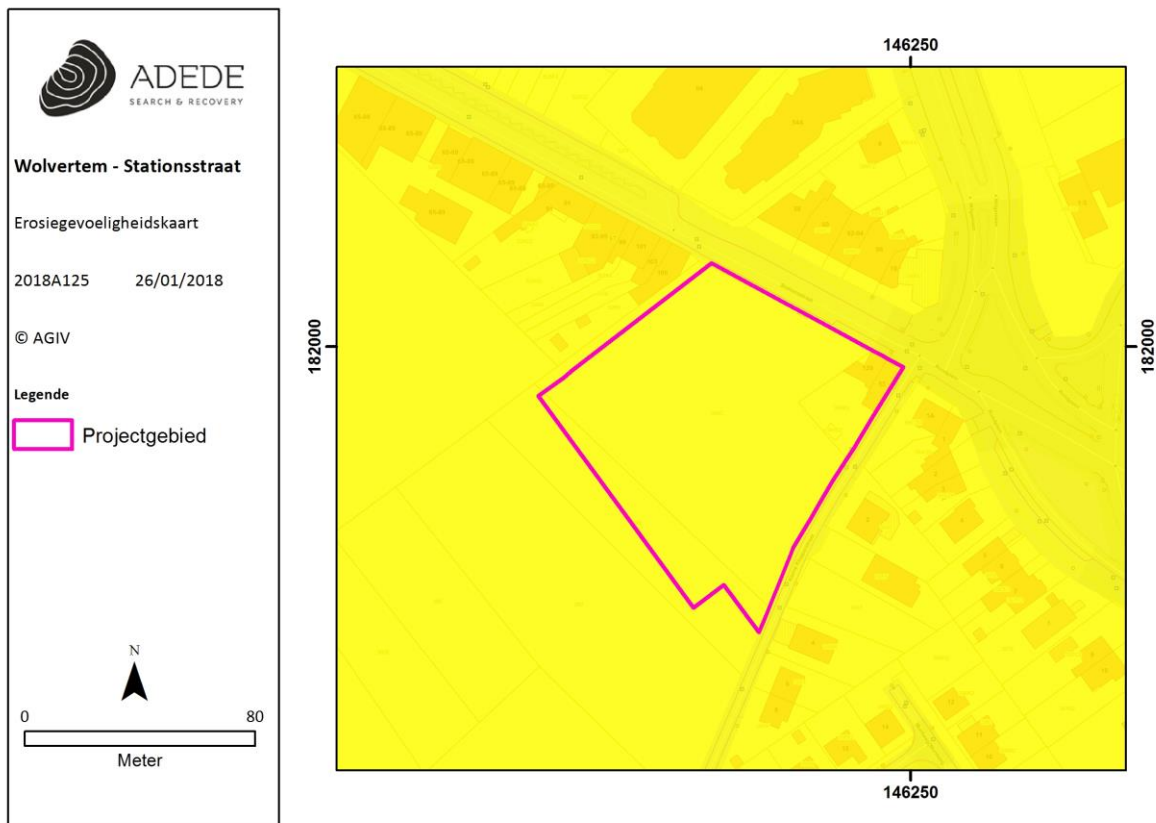
De potentiële bodemerosiekaart geeft aan dat de erosie op het perceel als laag kan geklasseerd worden. In de omgeving van het projectgebied (ten westen) zijn wel percelen gekend met een hoge tot zeer hoge bodemerosie.



Figuur 7. Situering van het projectgebied op de potentiële bodemerosiekaart.

3.2.3.3 Erosiegevoeligheid

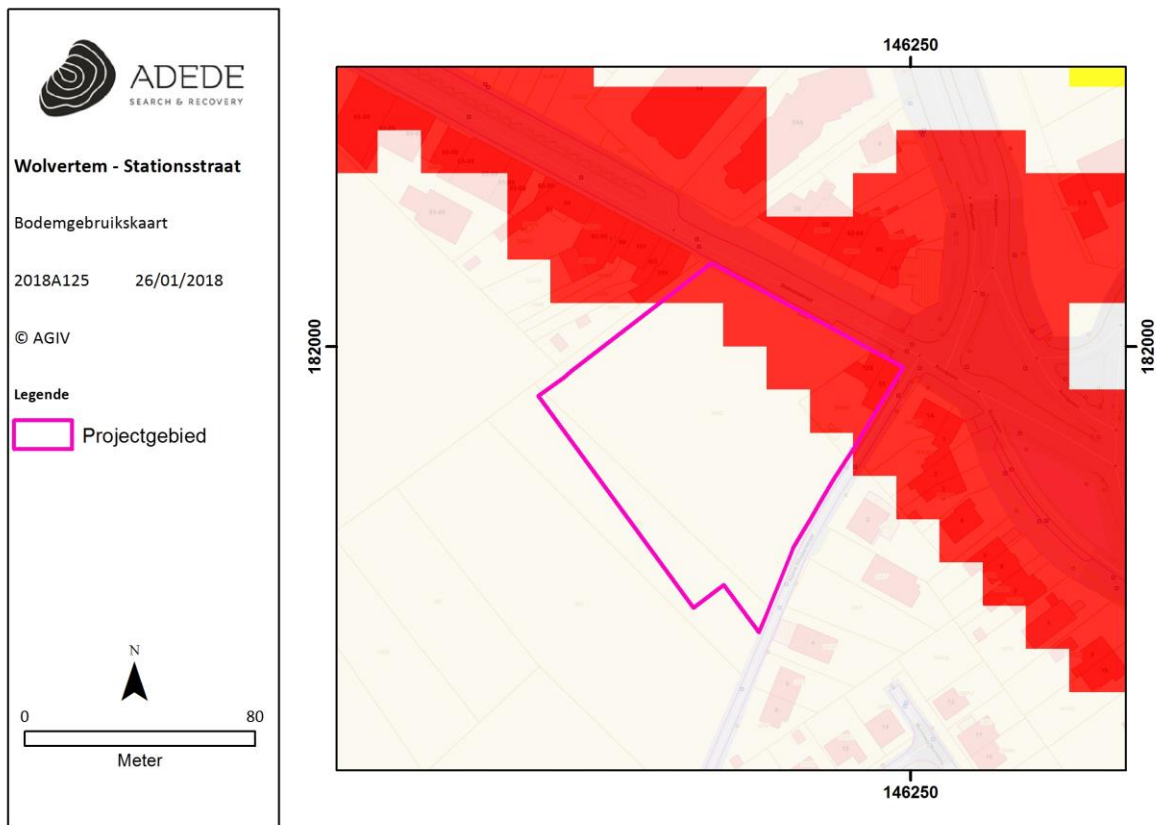
De erosiegevoeligheidskaart van de Vlaamse gemeenten beschrijft Meise, en bijgevolg ook deelgemeente Wolvertem, als een gemeente die medium erosiegevoelig is.



Figuur 8. Situering van het projectgebied op de erosiegevoeligheidskaart.

3.2.3.4 Landgebruik

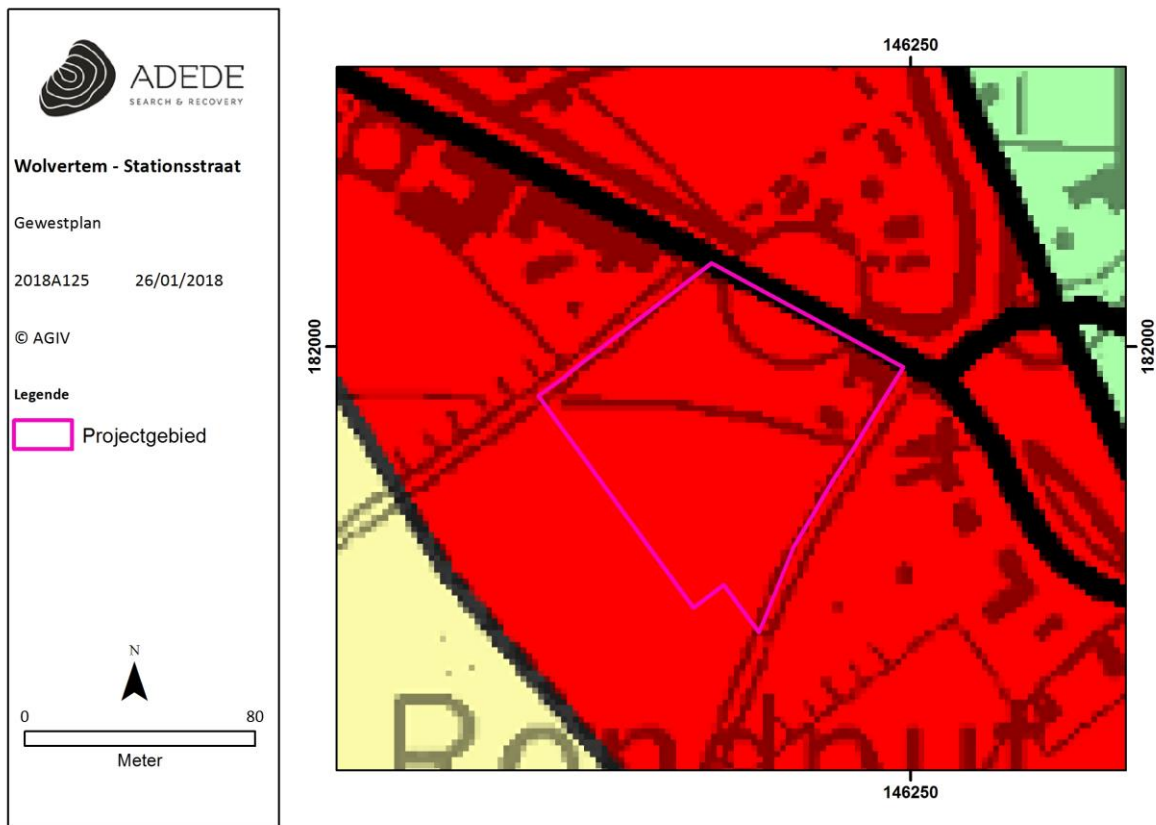
Op het Bodemgebruiksbestand (opname 2001) kan men afleiden dat het grootste deel van het projectgebied ingenomen wordt door een bodem die gebruikt wordt in een of ander rotatiesysteem waarbij jaarlijks gewassen worden geoogst, inclusief braakland. De zone n het noorden van het projectgebied, aan de kant van de stationsstraat staat gekarteerd als zijnde grotendeels bedekt door structuren. Met structuren bedoelt met gebouwen, wegen en artificiële oppervlakten met groene oppervlakten en open bodem (tussen de 30 en 80% is verhard).



Figuur 9. Situering van het projectgebied op het bodemgebruiksbestand.

3.2.3.5 Gewestplan

Op het gewestplan ligt het onderzoeksgebied in een zone die bestemd is als woninggebied.



Figuur 10. Situering van het projectgebied op het gewestplan.

3.3 Historische situering van het onderzoeksgebied

3.3.1 Algemene historische situering¹

De oudste sporen van menselijke aanwezigheid te Wolvertem dateren uit het tijdperk van het Neolithicum. In 1874 werd in bijl aangetroffen vervaardigd in Spiennes vuursteen, samen met vuursteensplinters. De plaatsen van de oudste nederzettingen bevinden zich in de hoger gelegen stroken en in de nabijheid van Bronnen. De strook nabij de Baggemolen in het dal van de Molenbeek is omwille van haar hoogteligging en de aanwezigheid van waterrijke bronnen een mogelijkheid naar de vroegst bewoonde kern van Wolvertem.

Tijdens de Gallo-Romeinse periode werd de streek tussen de Dender en de Zenne bevolkt door de indo-germaanse stam de Nerviërs. Caesar maakt melding van een Nervisch leger van 60.000, wat wijst op een dichtbevolkte streek. West-Brabant was in die tijd zeker geen overwegend beboste streek meer. Volgens de auteurs Lefevre et al. was het noordelijk gedeelte van Wolvertem reeds voor de komst van de Romeinen bebouwd akkerland of weiland op nattere plaatsen. Het feit dat de namen van de waterlopen Keltisch zijn, bevestigt de algemene verspreiding van de Nerviërs over West-Brabant. Volgens Dr. Hasse liep er een heirbaan van Asse naar Breda over onder andere Wolvertem. Het is langs deze Heirbaan dat de kolonisatie zich voltrok. Sporen van een Romeinse nederzetting te Wolvertem zijn tot nog toe nog niet aangetroffen, in de streek rond Wolvertem treft men wel sporen aan.

Het einde van de Romeinse overheersing komt er in de tweede helft van de 4^e eeuw. Het einde van de Romeinse periode komt overeen met een volksverhuizing, waarbij voornamelijk het rijke deel van de Gallo-Romeinse bevolking de streek verliet, samen met de wegtrekkende legioenen. De achterblijvende bevolking vermengde zich met de Frankische veroveraars. De nieuwe bevolking nam de bestaande plaatsnamen over en vestigde zich in de bestaande woonkernen. Op die manier ontstaan er nieuwe plaatsnamen waarvan de naam van de eigenaar verbonden was met “heem”. Dit laat toe om de oorsprong van de naam Wolvertem terug te brengen tot de familie Wolfhart; verbonden met het suffix –“hem” wordt dit Wolfhart-hem, wat dan op zijn beurt evolueerde tot de huidige schrijfwijze. De Frankische periode wordt tevens gekenmerkt door een eerste grote bosontginning. De naam “Wolvertem” komt voor het eerst voor in de stichtingsakte van de abdij van Dielegem in 1086 als *Vulvrethem*.

¹ Lefèvre J., Verhasselt L., 't Kint J., 1978. *Geschiedenis van Wolvertem*, Tiel: E. Veys

Wolvertem is gelegen op het kruispunt van twee oude wegen. De eerste bestaat uit twee takken, waarvan de eerste tak de grote middeleeuwse baan is van Luik – Vilvoorde – Merchtem – Dendermonde – Gent en de tweede tak de baan van Brussel – Meise – Wolvertem – Imde en zo Klein-Brabant bereikt. Beide lopen samen aan de voet van de Hasseltberg, waar eeuwenlang de Sint-Laureislinde de splitsing aanduidde. De tweede oude weg is die van uit Asse over de Bollebeek, de Sint-Annakapel te Brussegem, Wolvertem-dorp bereikt en verder via Londerzeel naar Klein-Brabant gaat.

De eerste weg is in de middeleeuwen veruit de belangrijkste geweest. Wolvertem-centrum is een voorbeeld van Brabantse dorpsstructuur uit de Frankische tijd (4^e of 5^e eeuw). De dorpskom wordt gevormd door een stijle berg met aan de voet de traditionele dorpsbeek of latere Molenbeek, waarlangs de weiden liggen. Langsheen de beek lagen ook in de ontstaansperiode de huizen en hofdsteden. De bewoners bewerkt de velden (kouters) die rond de dorpskern waren gelegen.

De Molenbergkouter in noord-oosten, het Coxhooft of Lindekouter in het oosten de Opperste kouter of Ophem kouter in het zuiden. De grote Meulenkouter in het westen, en is verondersteld van latere datum te zijn. De naam Heydestraete is hiervan een aanduiding. Rondom het dorpscentrum waren ook kouters onderverdeeld in drie blokken: de O-L-Vrouwtiende, de Vlieten eb het Meuseghemvelt, het tweede deel is de dorpskouter zelf; het derde deel is de Bogaerdencauter, dit is het deel waar de boomgaarden zich bevonden en vlakbij het centrum van ouds gelegen. Ten oosten was een vierde complex, ook onderverdeeld in drie blokken, het Winckelvelt, de Schriekcaute en de Bisten en bossen. Dit laatste complex is het laatst ontgonnen gedeelte van het eigenlijke Wolvertem.

Naast de cultuurgronden bestond het grondgebied van Wolvertem nog uit gemeenschappelijke beemden en weiden gelegen langsheen de Molenbeek. De gemeenschappelijke bossen waren gelegen in het noorden in de latere Schriekkouter, het Winkcelvelt en de Bisten.

De eigenlijke dorpskern was verdeeld in kleine percelen, groot genoeg voor een stede en erf. Zowel voor de kleine als grote hofdsteden lagen de akkers verspreid over de omliggende kouters. Het is die gemeenschap met een hooft, die aanleiding geeft tot de bouw van een eerste kerk.

De huidige kerk dateert van 9^e – 10^e eeuw. Het betreft een Borchtkerk, waarbij de kerktoren als versterking diende in de nabijheid van de brug over de Molenbeek aan de belangrijke verkeersader (Merchtemse steenweg). De hoofdbedoeling was een verdediging in de richting van Aalst – Dendermonde, dit verwijst naar mogelijke invallen van o.a. de Noormannen uit de richting van Vlaanderen. De vorm van de versterking is nog steeds zichtbaar in het huidige wegennet. In het zuidwesten lopen twee parallelle wegeltjes als restanten van twee verdedigingswallen. De Molenbeek

vormt een natuurlijke bescherming. De borchtkerk heeft, met zijn ligging op de top van de helling, rechtover de doorgang van de Molenbeek, controle over deze overgang. De ligging van de huidige kerk past echter niet in de oude Frankische dorpsstructuur. Het koor staat aan de straatzijde, waar men daar eerder een toren zou verwachten. Hoogstwaarschijnlijk was er een oudere markakerk waarvan geen sporen meer bewaard zijn, deze kerk zou zich aan de voet van de helling, langs de Molenbeek en de oude weg Vlaanderen – Merchtem – Vilvoorde – Leuven bevinden. De dubbele patroonheilige die Wolvertem bezit staft deze hypothese.

Tot eind van de 11^e eeuw was Wolvertem volledig in handen van de heren van Wolvertem. Vanaf 1096 begint de verkaveling, Wolvertem was in twee delen ingedeeld: het dorp zelf bestond uit, met Meuzegem en een deel van Imde, vruchtbare landbouwgronden. Het overige deel is heide en bos, op enkele uitzonderingen na. In de 12^e eeuw en eerste helft van de 13^e eeuw spreekt men voortdurend van het “nemus de Wolverthem”, ook “Forest” genoemd, dat op zijn beurt onderverdeeld was in verscheidene “silvae”. Vanaf de 2^e helft van de 13^e eeuw start men, dankzij de nieuwe kloosters, met het rooien van het “nemus”, waardoor overal nieuwe winningen en hoven verrijzen. Na de 13^e eeuw krijgt Wolvertem een nieuw uitzicht dat voornamelijk het werk is van de abdijen Grimbergen en Dielegem, de Abdij van Grimbergen ligt aan de basis van verscheidene grote hoven, die de kern geweest zijn van nieuwe wijken.

Tijdens de 17^{de} eeuw trok een pestepidemie doorheen Wolvertem, 300 bewoners lieten het leven. Tegelijkertijd stond de bevolking onder druk door de troepen van Lodewijk XIV die het gebied probeerde te plunderen en in te nemen. In de 18^{de} eeuw kwam Wolvertem en de omliggende streek onder Oostenrijks bewind. Wolvertem kende gedurende deze periode een sterke bevolkingsgroei. Tegen het einde van het Ancien Régime werd Wolvertem een gemeente. De nabijgelegen gemeenten Meuzegem en Rossem-Impde werden in 1811 opgeheven en bij Wolvertem gevoegd. Wolvertem verloor gedeeltelijk zijn landelijke karakter wanneer de tramlijn naar Brussel in gebruik genomen werd in 1894.

Wolvertem werd een tijd lang ingesloten tussen de twee strijdende legers gedurende de Eerste Wereldoorlog. Vele inwoners werden opgeroepen te gaan werken in Duitsland. Ook waren er velen die zichzelf vrijwillig aanmeldden bij het Belgische leger. Verschillende jonge Wolvertemse soldaten sneuvelden.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog sneuvelde, tot zover bekend is, slechts één soldaat uit Wolvertem. Gedurende deze periode waren er wel meerdere slachtoffers onder de gewone burgers. Tijdens de Tweede Wereldoorlog vonden er bombardementen plaats die eigenlijk de stad Antwerpen tot doel

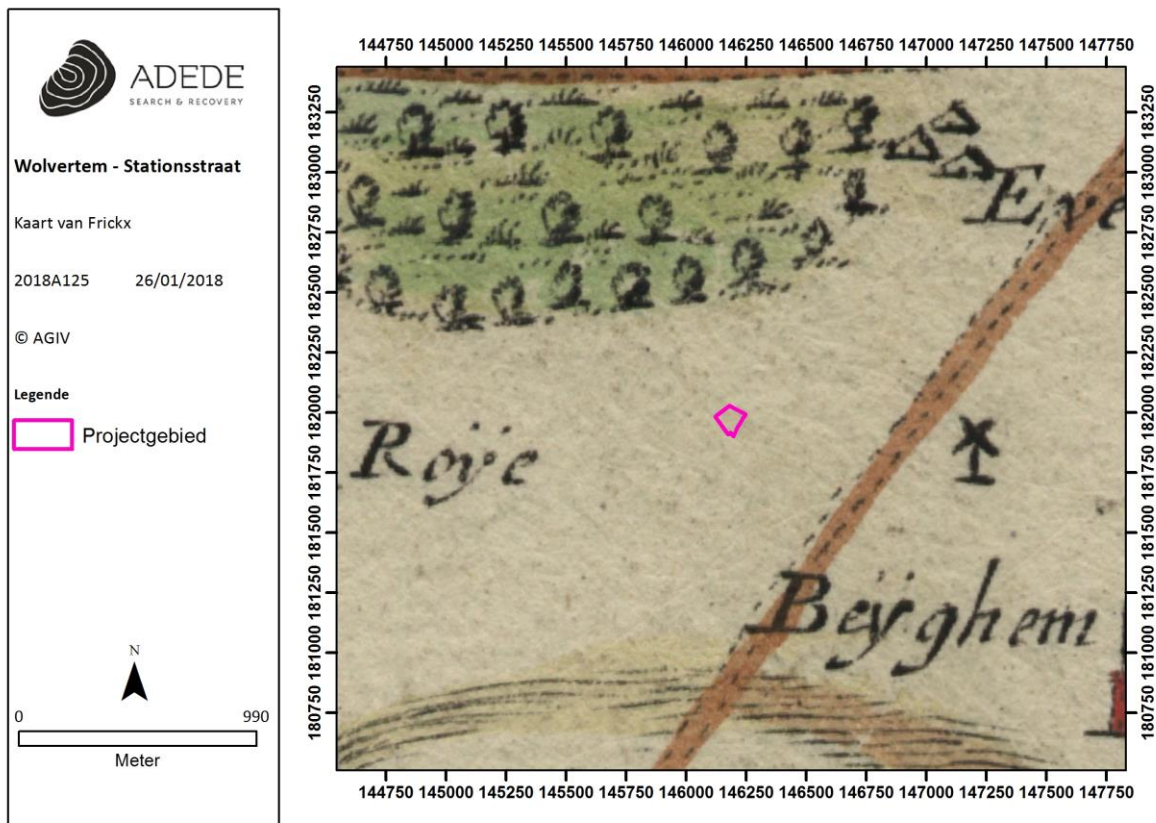
hadden. In augustus 1942 werd er een materniteit voor de Duitsers opgericht in het kasteel Levedale. Deze *Mütterheim* maakte deel uit van het Lebensborn-project. Het Lebensborn-project was een initiatief van de Duitse staat dat als doel had het geboortecijfer te verhogen om zo een zuiver-Arisch ras te scheppen dat in overeenstemming was met de nationaalsocialistische rassenideologie. De activiteiten in de Wolvertemse materniteit stopte in april 1943 wanneer er een nieuwe materniteit geopend werd in Wégimont nabij Luik. In totaal werden er maar een 20 à 30-tal kinderen geboren in kasteel Levedale.

3.3.2 Historisch kaartmateriaal

3.3.2.1 Frickx-kaarten (1712)

Eugène-Henri Frickx (1644-1730) was de grondlegger van een belangrijke dynastie van 18^{de}-eeuwse drukkers in Brussel. Hij werd in 1689 tot *Imprimeur de sa Majesté*, Koninklijke drukker, benoemd door de privé-raad van de Spaanse koning. Zijn bekendste kaarten zijn de *Cartes des Pays-Bas* uit 1712. Dit is een atlas in twee delen, met een geheel van topografische kaarten van de Nederlanden en een bundel van de stadsplannen opgesteld tijdens belegeringen en veldslagen. De atlas werd aangemaakt als illustratie waarom Frickx het koninklijk privilege voor het drukken van de officiële regeringsdocumenten moest behouden. De privé-raad verleende hem dan uiteindelijk ook dit privilege voor zijn hele leven.

Op de kaart van Frickx is te zien hoe het projectgebied zich in een rurale omgeving bevindt, met verschillende bossen in de buurt. Daarnaast kan men ook verschillende elevaties in het landschap afleiden. Het projectgebied wordt ten noordoosten van Wolvertem gesitueerd in de nabijheid van een windmolen en een weg die Eversem met Ossel verbindt.



Figuur 11. Situering van het projectgebied op de kaart van Frickx.

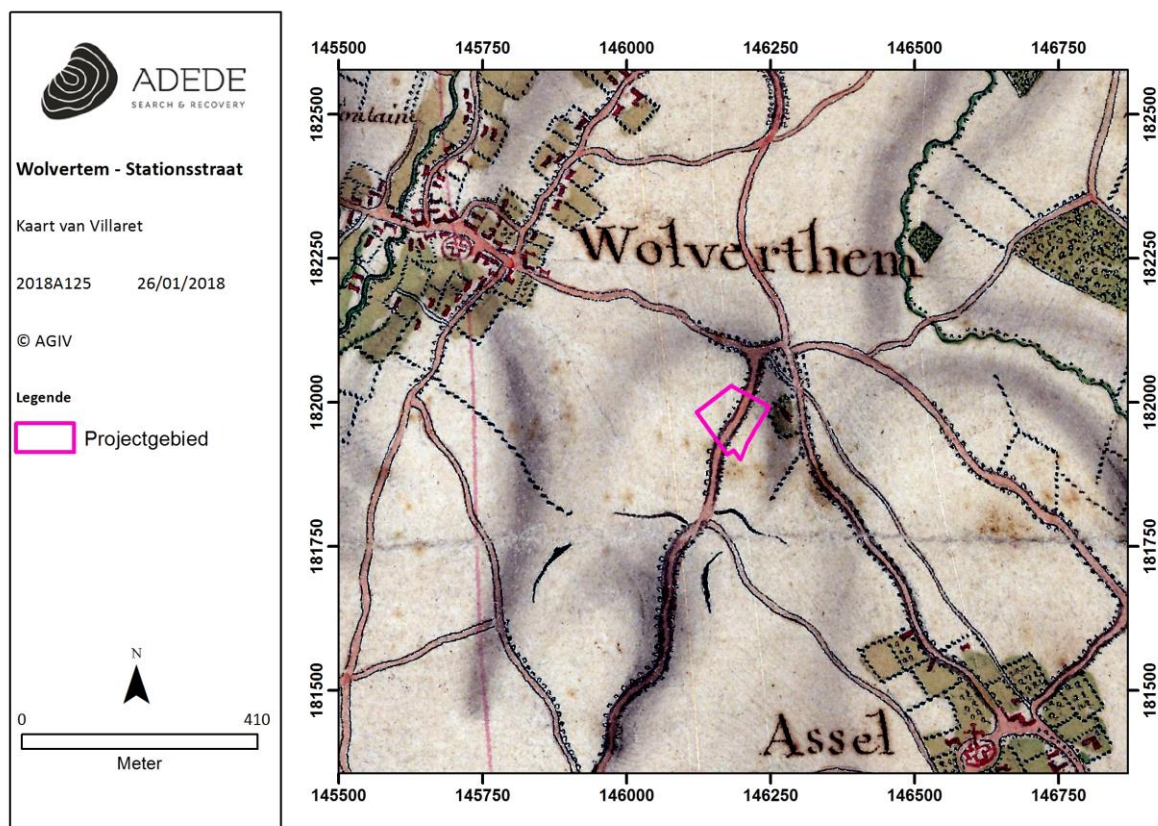
3.3.2.2 Kaart van Villaret

De Villaretkaart is genoemd naar Jean-Villaret, ingenieur-geograaf bij het Franse hof en één van de makers. De kaart kwam tot stand na één van de Franse veroveringstochten door onze gebieden (1745-1748). Enkele jaren kregen de Fransen controle over ons territorium. Zij stuurden een groep ingenieur-geografen om de veroverde gebieden te karteren. Villaret nam het gebied tussen Menen-Gent-Doornik tot Maastricht-Luik voor zijn rekening. Het gedeelte van de kust en de Westhoek was eerder al in kaart gebracht.

In totaal bestaat de Villaretkaart uit meer dan tachtig kaartbladen. Door de zin voor details bieden die een uniek zicht op onze geweest, ca. 25 jaar voor de Ferrariskaart. De kaart geeft een beeld weer van het cultuurlandschap en de evolutie ervan.²

² <https://bib.kuleuven.be/ub/nieuws/2015/kaart-van-jean-villaret-1745-1748-digitaal-beschikbaar-via-limo>

De Villaretkaart toont een accurater en gedetailleerd beeld van de situatie in de 18^e eeuw dan bij Frickx het geval is. Het projectgebied is gelegen ten zuidoosten van Wolverthem en ten noordwesten van Assel. Doorheen het projectgebied loopt een weg met dubbele bomenrij, die een noord-zuid oriëntatie heeft. Gezien de verschuiving die soms optreedt ten gevolge van kaartprojectie bij dergelijke historische kaarten, is het aannemelijk dat het hier in feite om de Kleine Klepperstraat gaat, die de oostgrens van het onderzoeksgebied vormt. Bewoning is in de omgeving van het projectgebied niet te zien. De bossen die op de kaart van Frickx zichtbaar waren, zijn tevens verdwenen. Men kan de omgeving van het projectgebied best beschrijven als een rurale omgeving.

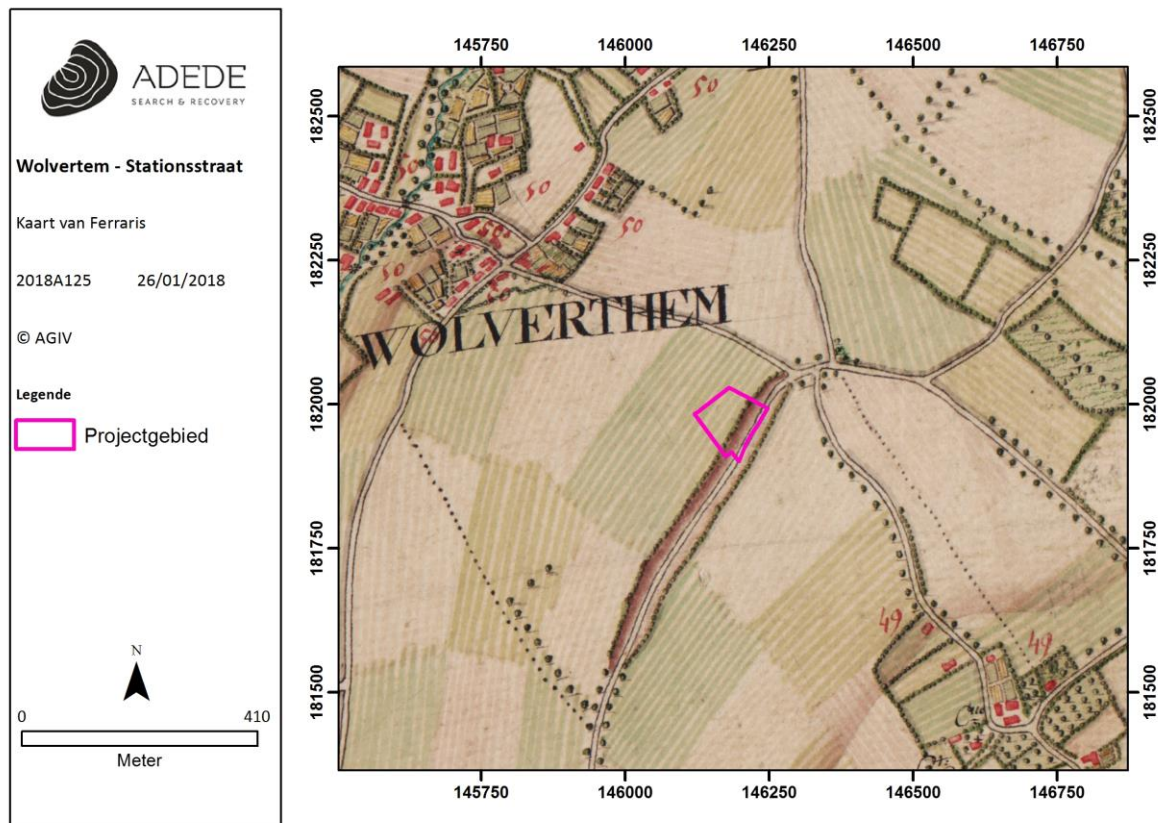


Figuur 12. Situering van het projectgebied op de kaart van Villaret

3.3.2.3 Kaart van Ferraris (1771 – 1778)

In opdracht van Keizerin Maria-Theresia en Keizer Jozef II werden de Oostenrijkse Nederlanden voor het eerst grootschalig en systematisch topografisch gekarteerd. 275 uiterst gedetailleerde topografische kaarten werden geklasseerd volgens bundels en vergezeld van een beschrijvende tekst. Dit alles gebeurde onder leiding van generaal Joseph-Jean-François Graaf de Ferraris (1726-1814). Het resultaat was een Kabinetskaart in drie exemplaren. Het exemplaar, bestemd voor de Oostenrijkse

gouverneur Karel van Lotharingen, is heden in bezit van de Koninklijke Bibliotheek Albert I te Brussel. De andere exemplaren bevinden zich in het Rijksarchief in Den Haag en het *Kriegsarchiv* te Wenen³. De kaart van Ferraris toont min of meer hetzelfde beeld als die van Villaret. De weg die als voorloper van de Kleine Klepperstraat kan beschouwd worden komt qua tracé op deze kaart al meer overeen met de huidige situatie. Wat opvalt is dat de cartograaf door middel van schaduwwerking lijkt te suggereren dat het een holle weg betreft. Een virtueel bezoek aan de Kleine Klepperstraat leert dat de weg vandaag alvast ook kenmerken van een holle weg vertoont. Het overgrote deel van het projectgebied is ingenomen door een akker. Bebouwing valt voornamelijk te situeren rond de gekende bewoningskernen.



Figuur 13. Situering van het projectgebied op de kaart van Ferraris.

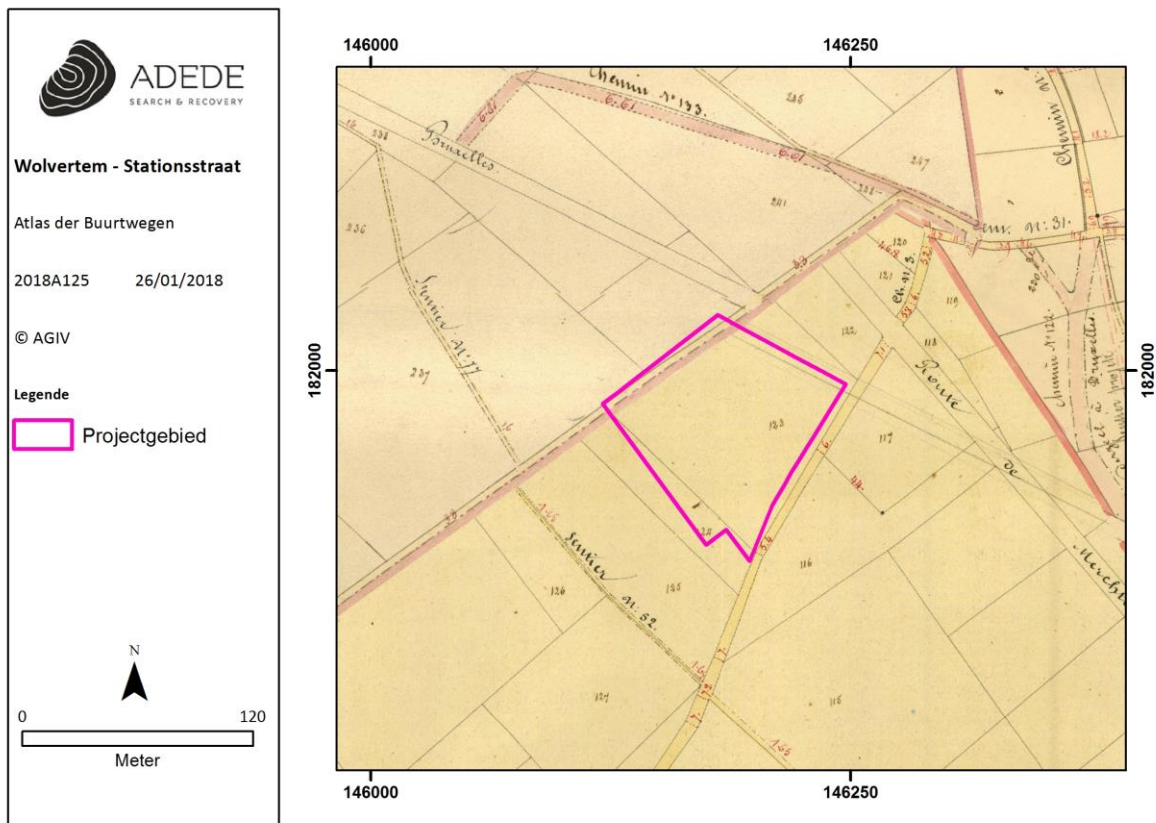
³ http://www.ngi.be/Common/ferraris_nl.pdf



Figuur 14. Kleine Klepperstraat – holle weg

3.3.2.4 *Atlas der Buurtwegen (1840)*

Op de Atlas de Buurtwegen is zichtbaar dat het projectgebied nog steeds gelegen is binnen een zeer rurale omgeving. Op vlak van bebouwing kan men weinig verschil opmerken met de kaart van Ferraris, hoewel de Atlas 60 jaar later is geproduceerd. Wel is een verandering in het wegennet waar te nemen, het projectgebied wordt nu namelijk langs de zuid, oost en west zijde geflankeerd door een weg. Het betreft respectievelijk Sentier nr. 52 in het zuiden, Chemin nr. 3 in het oosten en Chemin nr. 129 in het westen.



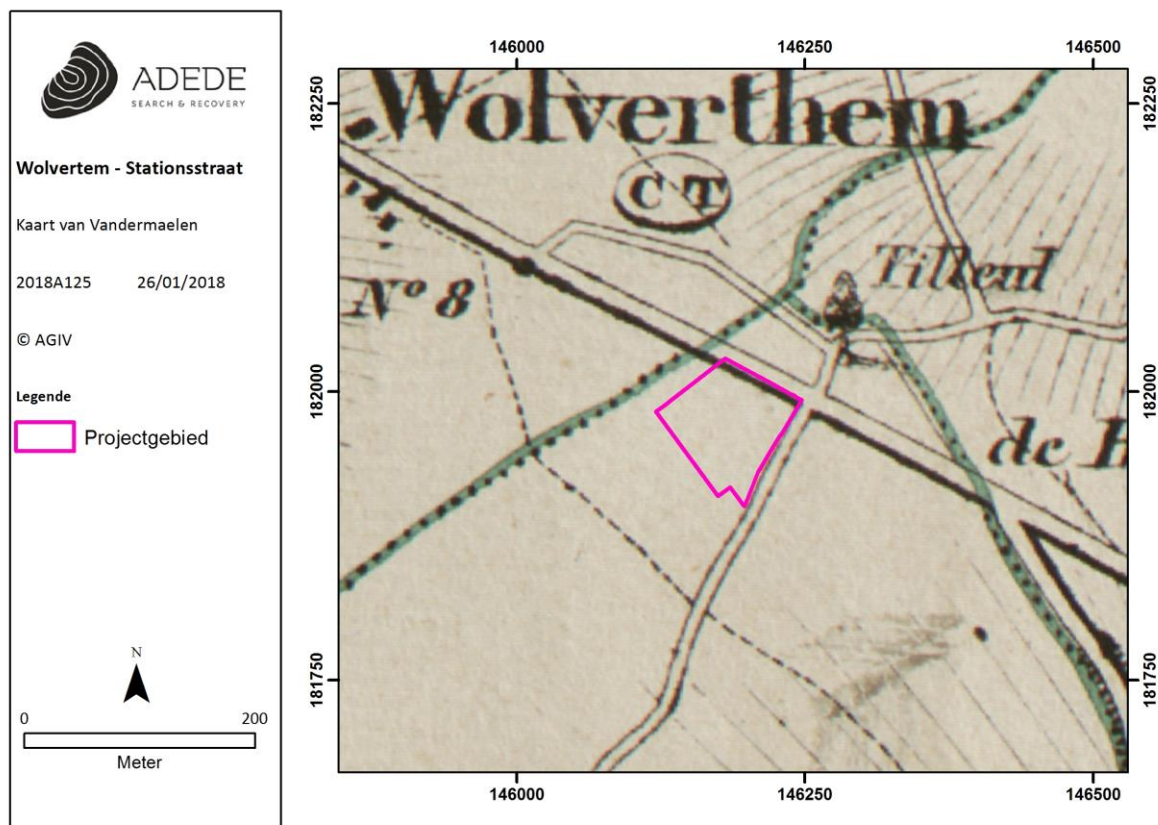
Figuur 15. Situering van het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen.

3.3.2.5 Topografische kaart van Vandermaelen (1846 – 1854)

Philippe Vandermaelen (1795-1869) is de stichter van het “Établissement géographique de Bruxelles”. Hij publiceerde de eerste uitgave van een topografische kaart van België op metrische schaal. Voordien waren schalen grafisch, of werden ze uitgedrukt in plaatselijke maten (el, vadem, mijl, ...).

Hij werkte samen met Paul Gérard, die na het vertrek van de Hollanders in 1830, in het bezit gebleven was van de punten van tweede en derde orde van de triangulatie van Erzey. Hij maakte verschillende kaarten van België op basis van dit geodetische net en volgens de gewijzigde projectie van Flamsteed.

Op de Topografische kaart van Vandermaelen is een vierde weg in het noorden bijgekomen. Het projectgebied ligt nu aan het kruispunt van twee wegen. Ten noorden van het projectgebied is de Meulenberg gelegen. Bewoning is nog steeds grotendeels afwezig in de omgeving van het projectgebied, met uitzondering van de dorpskern van Wolverthem, die toch enige uitbreiding kent ten opzichte van de Atlas der Buurtwegen.



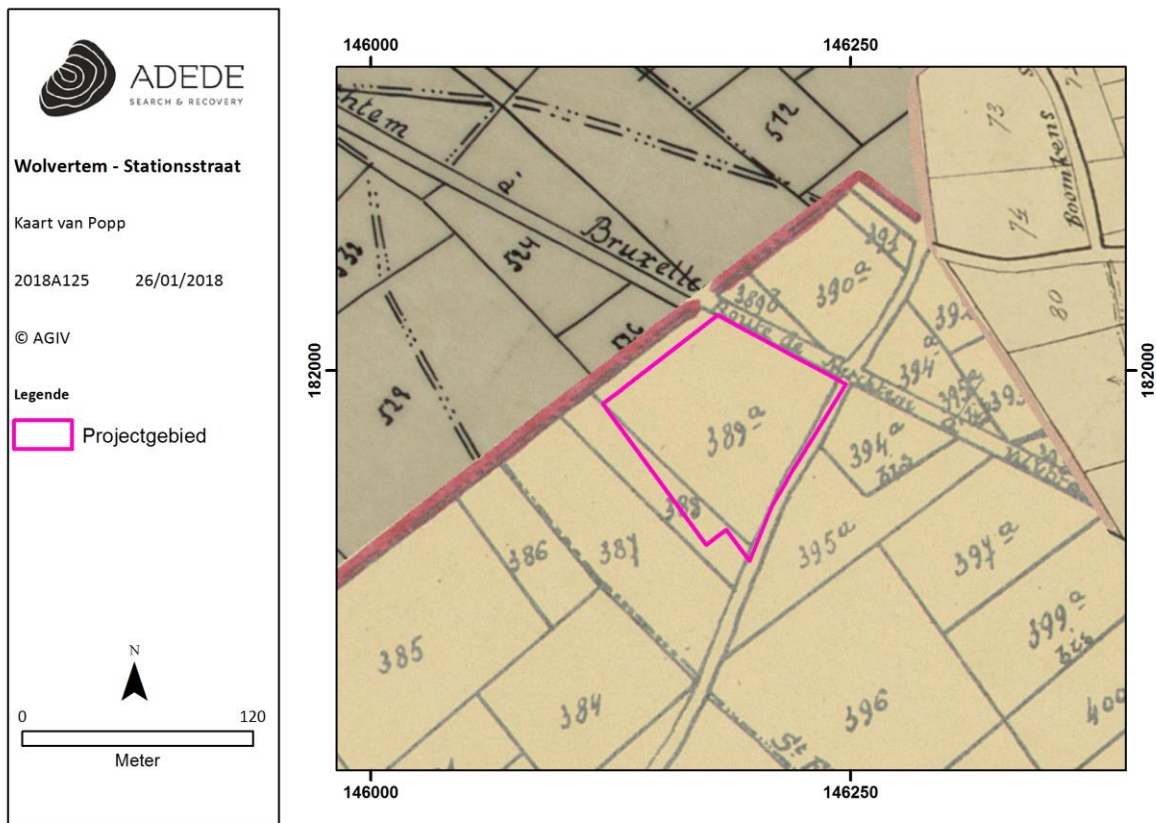
Figuur 16. Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen.

3.3.2.6 Kaart van Popp (1842 – 1879)

De “*Atlas cadastral parcellaire de la Belgique*” van Philippe-Christian Popp is van onschatbare waarde voor de historische geografie van de Belgische gemeenten. De Popp-kaarten geven een beeld van de evolutie van de ruimtelijke ordening in België tot van 1834 tot ca. 1879⁴.

Op de kaart van Popp is te zien hoe het projectgebied opgedeeld is in drie verschillende percelen en gelegen is langs de weg Brussel – Merchtem. Er is geen bebouwing te bespeuren in of in de buurt van het onderzoeksgebied

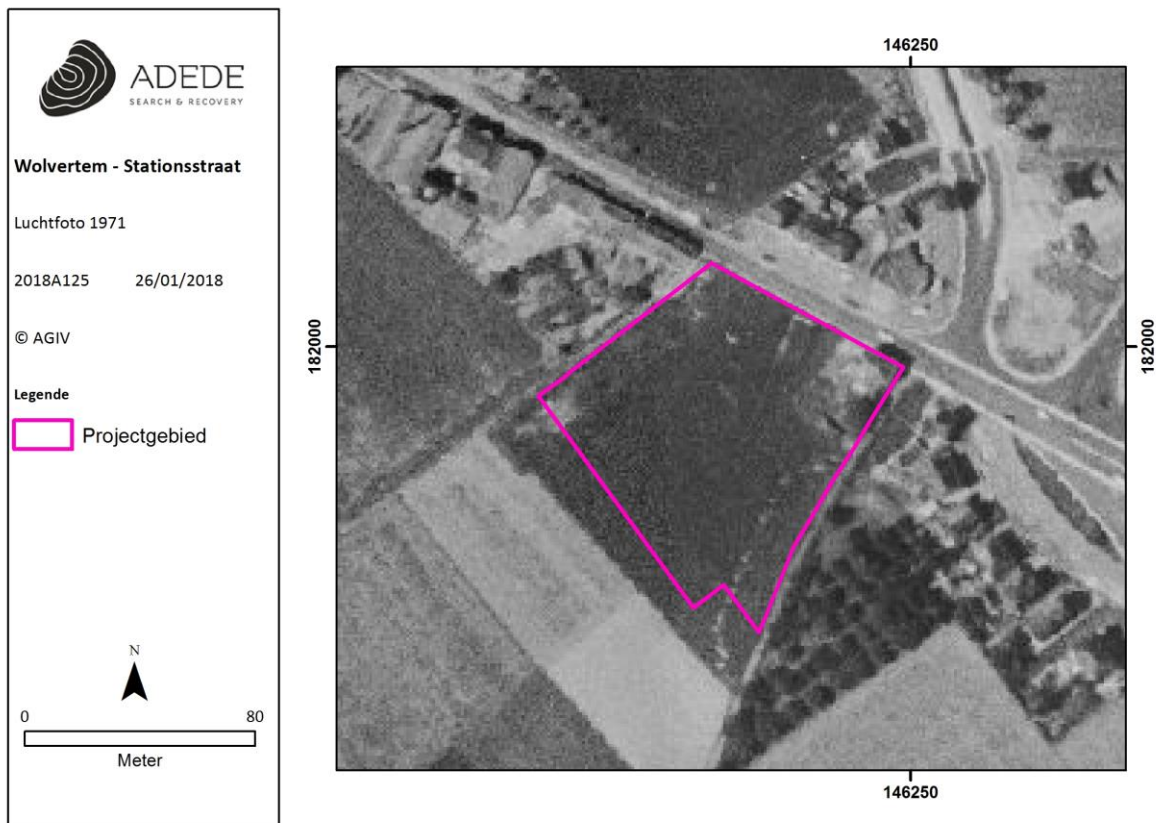
⁴ http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cpPopp_nl.html



Figuur 17. Situering van het projectgebied op de kaart van Popp.

3.3.2.7 Luchtfoto 1971

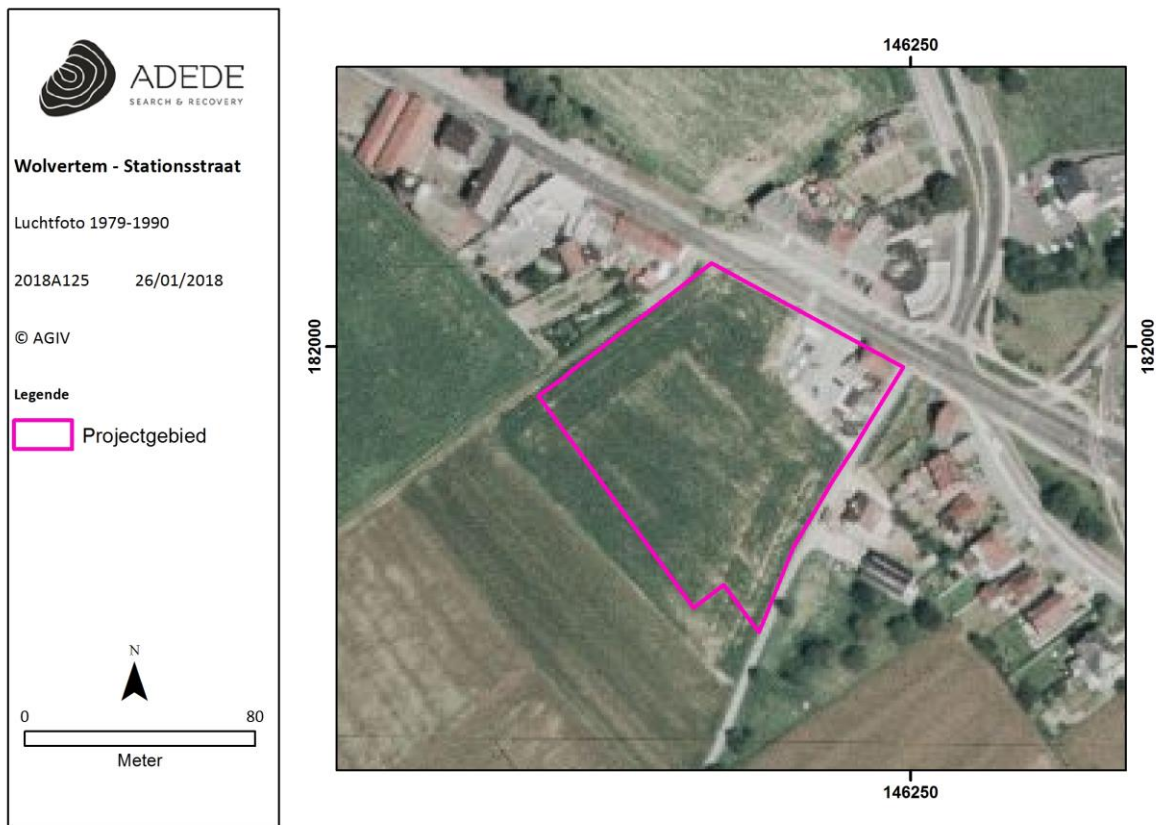
Op de luchtfoto uit 1971 kan men opmerken dat het projectgebied nog steeds onbebouwd is. Bewoning in de buurt van het projectgebied is nu wel aanwezig, hoewel de meeste percelen nog bestaan uit akkers of velden, zo ook voor het projectgebied.



Figuur 18. Situering van het projectgebied op deluchtfoto uit 1971.

3.3.2.8 Luchtfoto 1979-1990

Op de luchtfoto uit 1979-1990 valt weinig verschil op te merken met de luchtfoto van 1971. De enige uitzondering hierop is dat in de noordoostelijke hoek nu bebouwing en verharding is bijgekomen. De overige ruimte wordt ingenomen door akkers of velden. De luchtfoto van 1979-1990 vertoont veel gelijkenissen met de huidige bestaande toestand.



Figuur 19. Situering van het projectgebied op luchtfoto 1979-1990.

3.4 Archeologische situering van het projectgebied

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn. De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Deze zijn het relevantst om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Ten noordwesten van het onderzoeksgebied is de Parochiekerk Heilige Laurentius en Heilige Gorik gelegen. De kerk kan gedateerd worden in de late middeleeuwen en heeft een ommuurd kerkhof met vlakgraven. (CAI 3995). Meer naar het westen toe is een 17^{de} -eeuwse molen gelokaliseerd aan de hand van kaartstudie. De eerste vermelding van deze molen, Baggemolen genaamd, dateert uit 1650 (CAI 889).

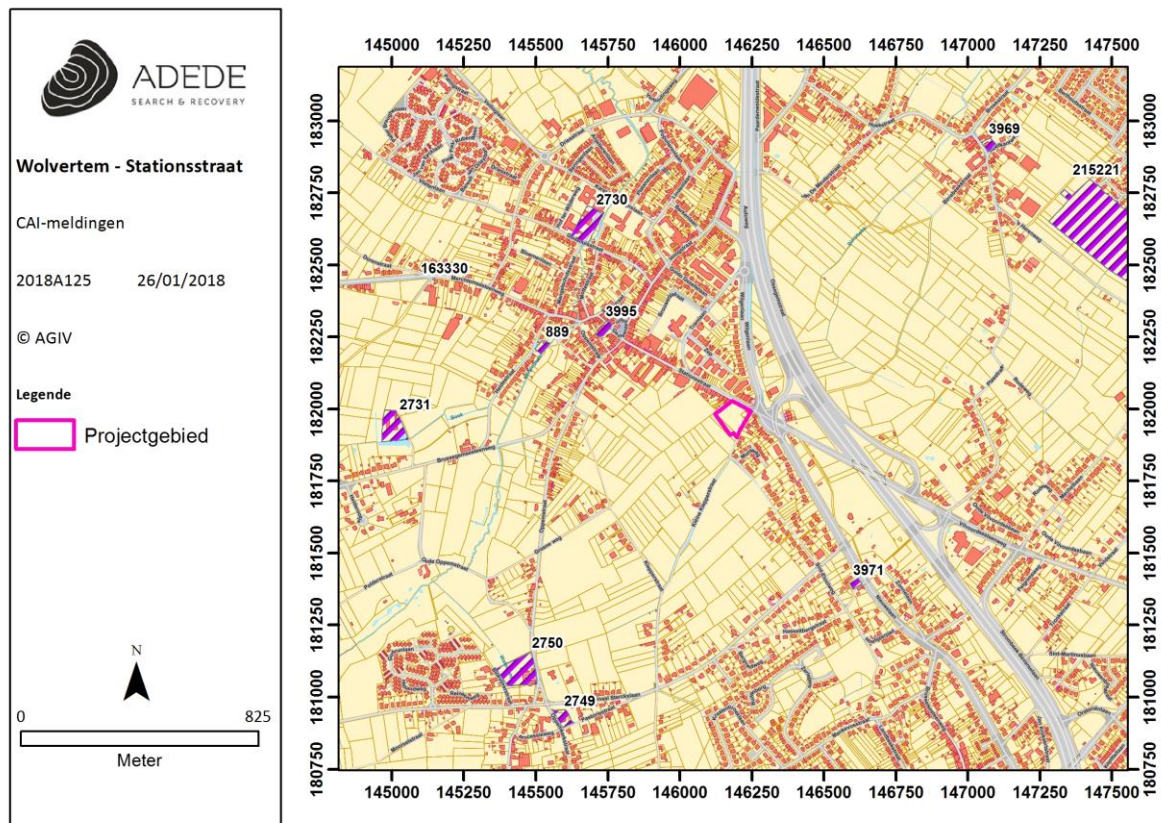
In de ruime omgeving van het plangebied zijn verschillende oudere archeologische waarden aanwezig. Aan het Tussenveld (CAI 215221) werd een vooronderzoek uitgevoerd met ingreep in de bodem, in de vorm van proefsleuven⁵. Bij dit proefsleuvenonderzoek werd lithisch materiaal en neolithisch aardewerk aangetroffen. Ook nederzettingssporen uit de late ijzertijd werden geregistreerd. Het gaat hier om een greppel die onderdeel was van een erfindeling of erfafbakening en een paalkuilencuster zonder duidelijke structuur. Ook werden er twee crematiegraven en kuilen geregistreerd die te maken kunnen hebben met verbranding of ovens uit de midden-Romeinse periode ontdekt. Verder zijn er Romeinse resten van een artisanale zone, mogelijk gerelateerd aan ijzerproductie. De late middeleeuwen zijn vertegenwoordigd in de vorm van aardewerk.

Op Heimbeekveld (CAI 157372) werden eveneens vondsten aangetroffen die te dateren zijn in verschillende periodes. Zo werd er lithisch materiaal, aardewerk en organisch materiaal aangetroffen. De sporen die aangetroffen zijn in het westen van dit projectgebied zijn mogelijk van een enclosure uit de late ijzertijd. Het gaat hier om een omwalde nederzetting. Uit de midden-Romeinse tijd zijn er vondsten geregistreerd die bestaan uit bouwmateriaal, aardewerk, bewoningssporen, een rechthoekige gebouwstructuur, andere paalsporen, kuilen met nederzettingsafval, twee wegtracés en een waterput. Ook een grafveld uit dezelfde periode werd geregistreerd met houtskoolrijke graven. De late middeleeuwen en de nieuwe tijd werden ook geattesteerd in de vorm van aardewerk, een verdwenen (post)middeleeuwse weg en een reek karrensporen uit de 17^{de} eeuw. Langs beide zijden van het tracé van karrensporen werden smalle greppels met bakstenen drainagebuizen aangetroffen.

⁵ De Smaele et al 2017.

In de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich ook enkele cartografische indicatoren. Zo is het “Hof ten Steen” of “Hof te Oppem” bekend (CAI 2750). Deze hoeve is te dateren in de volle middeleeuwen en zou de kern vormen van waaruit het gehucht Oppem ontstond. Het betreft een vierkantshoeve met een donjon, deze is vermoedelijk te dateren in de 12^{de} of 13^{de} eeuw. Op de Windmolenkouter is een cartografische indicator van een molen uit de late middeleeuwen (CAI 1284). In de omgeving werd in dezelfde periode een versterkt kasteel gebouwd, het hof te Meise (CAI 3938). In 1945 brandde dit kasteel af.

Op de locatie van CAI 3536 is een site met walgracht gesitueerd. De oorsprong van deze site gaat terug tot de 14^{de} eeuw, het huidige gebouw kan gedateerd worden in de 17^{de} of 18^{de} eeuw. Een andere site met walgracht is de Bieshochthoeve (CAI 2731). Deze hoeve kan gedateerd worden in de 17^{de} eeuw. Het toponiem Bieshoecht werd voor het eerst vermeld in 1617. Uit de 18^{de} eeuw dateren nog het Drietorenhof (CAI 2675), de Grote hoeve “de Waelst” (CAI 3535) en de walgrachtsite van het Kasteel van Wolvendaal (CAI 3534). Dit laatste is een lusthof uit 1753.



Figuur 20. Situering van enkele CAI locaties in de omgeving van het projectgebied.

4 Besluit

4.1 Archeologische verwachting – afweging verder onderzoek

Op basis van het beschikbare en geraadpleegde bronnenmateriaal kon binnen het bureauonderzoek de aan- of afwezigheid van een archeologische site of relevante archeologische overblijfselen binnen de contouren van het onderzoeksgebied niet met zekerheid worden aangetoond. Wel is het mogelijk om een archeologische verwachting naar voor te schuiven teneinde een antwoord te kunnen bieden op de gestelde onderzoeksvragen.

Aan de hand van de geraadpleegde cartografische bronnen kan vastgesteld worden dat het projectgebied zich begin de 18^e eeuw in een rurale omgeving bevond, voornamelijk ingenomen door akkers en velden. De bewoningskern van Wolvertem is gelegen ten noordwesten van het projectgebied en zal vanaf de 18^e eeuw gestaag uitbreiden. Bewoning op het projectgebied is afwezig tot diep in de 20^{ste} eeuw.

De gekende archeologische waarden in de omgeving tonen een gevarieerd beeld, waarbij de oudste vondsten gedateerd kunnen worden in het Midden-Neolithicum (4400-3800 v. Chr). De sporen werden opgegraven in 2012 op het Heimbeekveld (Meise). Naast sporen uit het Neolithicum werd een inheemse, landelijke nederzettingstructuur uit de Late IJzertijd blootgelegd samen met twee wegtracés uit de vroeg-Romeinse periode. De tracés kwamen samen ten noorden van een rechthoekige gebouwplattegrond met waterput. Daarnaast werd een grafveld met brandrestengraven opgegraven die in de 2^e helft van de 1^{ste} eeuw gedateerd worden. Aan het Tussenveld kwam bij een proefsleuvenonderzoek lithisch materiaal en neolithisch aardewerk naar voor. Daarnaast werden nederzettingssporen gevonden uit de Late IJzertijd. Tevens werden twee crematiegraven blootgelegd die mogelijks gelieerd zijn met de aanwezige ovens uit de midden-Romeinse tijd. Verder zijn er Romeinse resten van een artisanale zone aanwezig, mogelijks gerelateerd aan ijzerproductie.

Een opvallende vaststelling is het feit dat de Kleine Klepperstraat op de Ferrariskaart als holle weg wordt weergegeven. Dit laat vermoeden dat deze weg mogelijks erg ver teruggaat in de tijd. Een andere vaststelling die dit vermoeden alleen maar aanwakkert, is dat de Kleine Klepperstraat een dikke kilometer ten zuiden van het onderzoeksgebied aansluit op het vermoedelijke tracé van de Romeinse heirbaan tussen Asse en Elewijt (zie fig.21).⁶ Het is bijgevolg allerminst vergezocht te stellen dat het

⁶ <https://www.randkrant.be/artikel/op-verkenning-langs-romeinse-heirbanen>

onderzoeksgebied grenst aan een weg die teruggaat tot de Romeinse periode, en wie weet zelf vroeger. Deze vaststelling moet echter wel gerelativeerd worden. De meerwaarde ervan is het verder verstevigen van het vermoeden dat er in de directe en ruime omgeving van het projectgebied aanzienlijke activiteit moet zijn geweest in de Romeinse periode. Maar niets zegt uiteraard met zekerheid dat dit ook zo is geweest binnen de contouren van het onderzoeksgebied. Hoewel op basis van deze gegevens het wel gerechtvaardigd is om voor de Romeinse periode een hoog archeologisch verwachtingspatroon voor te stellen.



Figuur 21. Romeins wegennet in België.

Zowel op het Tussenveld als het Heimbeekveld werden ook laat middeleeuwse sporen aangetroffen, het ging hierbij voornamelijk om losse vondsten aardewerk, op het Heimbeekveld werden ook een postmiddeleeuwse weg en een reeks karrensporen uit de 17^e eeuw blootgelegd.

Zowel Tussenveld als Heimbeekveld hebben een landschappelijke inplanting op de zacht afhellende noordflank van een heuvelrug, vergelijkbaar met die van het onderzoeksgebied.

Uit de bureaustudie kan een verhoogde vondstverwachting naar voor worden geschoven die voornamelijk betrekking heeft op Neolithicum, IJzertijd en Romeinse periode. Wat betreft postmiddeleeuwen is het verwachtingspatroon eerder laag. Voor andere periodes geldt een generiek verwachtingspatroon.

Na grondig aftoetsen van de resultaten van het bureauonderzoek aan de richtlijnen die de Code van Goede Praktijk voorschrijft met betrekking tot het bepalen van de onderzoeksstrategie (§5.3), lijkt voor deze specifieke case het adviseren van een prospectie met ingreep in de bodem onder de vorm van proefsleuven hier het meest aangewezen. Aangezien voor paleo- en mesolithicum op dit moment slechts een algemeen verwachtingspatroon geldt, en de verwachting naar Neolithicum vooral betrekking heeft op nederzettingssporen uit het Midden-Neolithicum, is een verkennend/waarderend booronderzoek in deze niet opportuun. Mocht echter tijdens het proefsleuvenonderzoek blijken dat er toch sporen uit deze periode aanwezig zijn, dan dient de onderzoeksstrategie onmiddellijk gewijzigd te worden in functie van steentijdonderzoek.

Door het feit dat een proefsleuvenonderzoek sowieso al wordt geadviseerd, en bij dergelijk onderzoek de bodemopbouw systematisch moet worden in kaart gebracht aan de hand van profielputten, is ook een voorafgaand landschappelijk bodemonderzoek hier niet aan de orde. Er worden bovendien geen specifieke bodemomstandigheden of verstoringen verwacht die een dergelijk bodemonderzoek noodzakelijk maken.

4.2 Onderzoeksvragen

- ***Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied?***

De onderzochte historische, landschappelijke, cartografische en archeologische data tonen dat het onderzoeksgebied een verhoogd archeologisch potentieel moet worden toegeschreven wat betreft (Midden-)Neolithicum, IJzertijd en Romeinse periode. Voor de postmiddeleeuwen geldt een laag verwachtingspatroon, terwijl voor de overige archeologische periodes een eerder algemeen verwachtingspatroon geldt.

- ***Zijn er archeologische sites met relevante cultuurhistorische waarde gekend op of in de omgeving van het onderzoeksgebied?***

Binnen de contouren van het onderzoeksgebied werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd en zijn ook geen archeologische vondsten of sites gekend. De gekende archeologische waarden in de omgeving bevinden zich op meer dan 1km van het onderzoeksgebied

- ***Hoe evolueerde het historisch landgebruik van het onderzoeksgebied?***

Historisch kaartmateriaal toont aan dat het onderzoeksgebied minstens sinds de 18^e eeuw (Villaret) tot diep in de twintigste eeuw akker- of weiland moet zijn geweest.

- ***Hoe evolueerde de historische bebouwing van het onderzoeksgebied?***

Bebouwing blijft binnen de contouren van het projectgebied afwezig tot in de 20^{ste} eeuw. Op de luchtfoto uit 1971 lijkt het mogelijk dat er zich bebouwing bevindt in de noordoostelijke hoek van het projectgebied, door de lage resolutie is dit echter moeilijk afleesbaar. Vanaf de luchtfoto uit 1979-1990 is wel duidelijk bebouwing en verharding te zien, deze stemt in grote mate overeen met de huidige bestaande bebouwing.

4.3 Besluit gespecialiseerd publiek

Het door ADEDE bvba uitgevoerde bureauonderzoek heeft niet met absolute zekerheid de aan- of afwezigheid van archeologische sporen binnen het onderzoeksgebied kunnen aantonen. Wel is het erin geslaagd een eerste inschatting te maken naar het archeologisch potentieel van het terrein en heeft het op basis hiervan een verder te volgen onderzoeksstrategie kunnen opstellen.

Op basis van historische, cartografische, landschappelijke en archeologische bronnen kon voor de verschillende archeologische periodes een archeologische verwachting worden geformuleerd. Wat betreft Neolithicum, IJzertijd en Romeinse periode wordt een verhoogde archeologische verwachting uitgesproken, waarbij de kans op Romeinse sporen het hoogst wordt ingeschat. Uit de postmiddeleeuwen worden weinig archeologisch relevante sporen verwacht, voor de overige archeologische periodes geldt een algemeen verwachtingspatroon.

Na een grondige afweging van alle mogelijke onderzoeksstrategieën die door de CGP worden voorgesteld, is ADEDE van mening dat een prospectie met ingreep in de bodem onder de vorm van een proefsleuvenonderzoek de meest aangewezen strategie is om het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied nauwer te gaan bepalen.

4.4 Besluit breed publiek

Het bureauonderzoek dat ADEDE bvba uitvoerde slaagde er, na het verzamelen en samenleggen van zoveel mogelijk historische, archeologische en landschappelijke bronnen, niet in met zekerheid te bepalen of er zich al dan niet archeologische sporen in de bodem van het onderzoeksgebied schuilhouden. Daarom is ADEDE van mening dat een verder vooronderzoek onder de vorm van proefsleuven de beste manier is om te achterhalen of er archeologisch waardevolle sporen in de bodem bewaard zijn gebleven.

5 Bibliografie

- De Smaele B., Van Der Cruyssen M., Pieters H. & De Cuyper J., 2017. *Archeologisch vooronderzoek op de site Tussenveld te Meise (Vlaams-Brabant)*., ADEDE Archeologisch Rapport 67, Gent
- Lefèvre J., Verhasselt L., 't Kint J., 1978. *Geschiedenis van Wolvertem*, Tielt: E. Veys
- <https://www.canvas.be/canvas-curiosa/de-nazi-materniteit-van-wolvertem> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/3971> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/2750> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/2731> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/3995> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/889> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/215221> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/1284> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/3938> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/3536> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/2675> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/3535> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/3534> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://cai.onroerendergoed.be/locatie/157372> (Geraadpleegd op 23 januari 2018).
- <https://inventaris.onroerendergoed.be/>
- www.geopunt.be
- www.dov.be

6 Lijst van plannen

Plannr.	Beschrijving	Schaal	Wijze vervaardiging	Datum aanmaak
0001	Projectgebied op topografische kaart.	1/1000	digitaal	26/01/2018
0002	Projectgebied op orthofoto uit 2016.	1/1000	digitaal	26/01/2018
0003	Projectgebied op GRB kaart, kadastrale informatie.	1/1000	digitaal	26/01/2018
0004	Gekende verstoorte zones binnen het projectgebied.	1/1000	digitaal	26/01/2018
0005	Inplantingsplan bestaande situatie projectgebied.	1/1000	digitaal	26/01/2018
0006	Inplantingsplan geplande situatie projectgebied.	1/1000	digitaal	26/01/2018
0007	Projectgebied op Digitaal hoogtemodel Vlaanderen II, Digitaal terreinmodel, raster 1m.	1/50000	digitaal	26/01/2018
0008	Projectgebied op Digitaal hoogtemodel Vlaanderen II, Digitaal terreinmodel, raster 1m (Detail).	1/2000	digitaal	26/01/2018
0009	Projectgebied op de tertiair geologische kaart.	1/2000	digitaal	26/01/2018
0010	Projectgebied op de quartair geologische kaart.	1/2000	digitaal	26/01/2018
0011	Projectgebied op de bodemtypekaart.	1/2000	digitaal	26/01/2018
0012	Projectgebied op de potentiële bodemerosiekaart per perceel, opname 2016.	1/2000	digitaal	26/01/2018
0013	Projectgebied op de erosiegevoeligheidskaart der Vlaamse gemeenten.	1/2000	digitaal	26/01/2018
0014	Projectgebied op de landgebruikskaart (bodemgebruiksbestand), opname 2001.	1/2000	digitaal	26/01/2018
0015	Projectgebied op het gewestplan.	1/2000	digitaal	26/01/2018
0016	Projectgebied op kaart van Frickx.	1/24000	analoog	26/01/2018
0017	Projectgebied op kaart van Villaret.	1/10000	analoog	26/01/2018
0018	Projectgebied op kaart van Ferraris.	1/10000	analoog	26/01/2018
0019	Projectgebied op Atlas der Buurtwegen	1/3000	analoog	26/01/2018
0020	Projectgebied op topografische kaart van Vandermaelen.	1/5000	analoog	26/01/2018
0021	Projectgebied op kaart van Popp.	1/3000	analoog	26/01/2018
0022	Projectgebied op luchtfoto uit 1971.	1/2000	digitaal	26/01/2018
0023	Projectgebied op luchtfoto uit 1979-1990.	1/2000	digitaal	26/01/2018

0024	CAI-locaties ten opzichte van het projectgebied.	1/20000	digitaal	26/01/2018
------	--	---------	----------	------------

7 Lijst van figuren

Figuur 1. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m.....	- 17 -
Figuur 2. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m (detail).	- 18 -
Figuur 3. Hoogteprofielen van het projectgebied.....	- 19 -
Figuur 4. Situering van het projectgebied op de tertiair geologische kaart.....	- 20 -
Figuur 5. Situering van het projectgebied op de quartair geologische kaart.....	- 21 -
Figuur 6. Situering van het projectgebied op de bodemtypekaart.	- 22 -
Figuur 7. Situering van het projectgebied op de potentiële bodemerosiekaart.....	- 23 -
Figuur 8. Situering van het projectgebied op de erosiegevoeligheidskaart.....	- 24 -
Figuur 9. Situering van het projectgebied op het bodemgebruiksbestand.	- 25 -
Figuur 10. Situering van het projectgebied op het gewestplan.	- 26 -
Figuur 11. Situering van het projectgebied op de kaart van Frickx.....	- 31 -
Figuur 12. Situering van het projectgebied op de kaart van Villaret	- 32 -
Figuur 13. Situering van het projectgebied op de kaart van Ferraris.....	- 33 -
Figuur 14. Kleine Klepperstraat – holle weg.....	- 34 -
Figuur 15. Situering van het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen.....	- 35 -
Figuur 16. Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen.	- 36 -
Figuur 17. Situering van het projectgebied op de kaart van Popp.....	- 37 -
Figuur 18. Situering van het projectgebied op deluchtfoto uit 1971.....	- 38 -
Figuur 19. Situering van het projectgebied op luchfoto 1979-1990.	- 39 -
Figuur 20. Situering van enkele CAI locaties in de omgeving van het projectgebied.	- 42 -
Figuur 21. Romeins wegennet in België.	- 44 -

8 Bijlage

